

In of uit?

Een onderzoek naar processen van toetreding tot de sport

Amsterdam, 4 september 2001

Bobby Perrels
Eric Lagendijk

Met medewerking van:
Gea Schaap (DSP)
Jan Boessenkool (CBM)
Marijke Swank (CBM)

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding en theoretische achtergrond	3
1.2	Onderzoeksvraag	6
1.3	Methode van onderzoek	7
1.4	Leeswijzer	7
2	In- en uitsluiting in theoretisch perspectief	9
2.1	Processen van in- en uitsluiting	9
2.2	De sociaal-integratieve functie van sport	11
3	De Utrechtse wijk Kanaleneiland	14
3.1	Inleiding	14
3.2	Beschrijving van de wijk	14
3.3	Sport in Kanaleneiland	15
4	Het dorp Haarle	21
4.1	Inleiding	21
4.2	Beschrijving van het dorp	21
4.3	Sport in Haarle	22
5	De wijk Schelfhorst in Almelo	27
5.1	Inleiding	27
5.2	Beschrijving van de wijk	27
5.3	Sport in de Schelfhorst	29
6	De Lelystadse wijk Schouw en omstreken	34
6.1	Inleiding	34
6.2	Beschrijving van de wijk	34
6.3	Sport in Schouw en omstreken	36
7	In- en uitsluiting in de vier cases	40
7.1	Inleiding	40
7.2	Sportdeelname in de vier gebieden	40
7.3	In- en uitsluitingsmechanismen in de vier onderzochte gebieden	45
8	Conclusies en aanbevelingen	56
8.1	Conclusies	56
8.2	Aanbevelingen	62

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en theoretische achtergrond

Het voorliggende onderzoeksrapport is het uiteindelijke resultaat van vier deelonderzoeken naar in- en uitsluiting in de sport, dat uitgevoerd is door Van Dijk, Van Soomeren en Partners (DSP) en het Centrum voor Beleid en Management (CBM) van de Universiteit Utrecht. Over deze vier deelonderzoeken zijn afzonderlijke rapportages verschenen. Dit eindrapport is een samenvatting en bewerking van de deelonderzoeken.

Het thema in- en uitsluiting is een tamelijk onontgonnen onderzoeksterrein in de sportsector.¹ In- en uitsluiting gaat om meedoen of niet meedoen van groepen mensen aan bepaalde activiteiten die al of niet door organisaties worden aangeboden. In- en uitsluiting verwijst naar specifieke mechanismen of processen bij toetreding. Uitsluitend uitgaan van specifieke eisen, competenties of motieven bij toetreding tot de sportwereld is volgens de theorie achter in- en uitsluiting onvoldoende. Waarom doen (groepen van) mensen wel of niet mee aan bepaalde sociale activiteiten? Waarom doen mensen wel of niet aan sport? Waarom sporten mensen wel of niet in een bepaald organisatieverband?

Sport is in eerste instantie een sociaal fenomeen. Misschien met uitzondering van de eenzame jogger, schaatser of fietser die op eigen houtje een afstand overbrugt, is de meerderheid van sporters voor beoefening aangewezen op anderen. Daar ligt ook de kern van de maatschappelijke betekenis van sport: meedoen is samen meedoen, hetgeen een zekere mate van integratie in groepsverband veronderstelt.

Sportstimulering en doelgroepen

Sinds het einde van de jaren zeventig staat in- en uitsluiting op het terrein van sportbeoefening vanuit een overwegend statistische benadering in de belangstelling. Het gaat daarbij vooral om sportdeelnamevraagstukken met een doelgroepgerichte invalshoek. Het sportstimuleringsbeleid van zowel de Rijksoverheid als de provinciale en gemeentelijke overheden heeft traditioneel vanuit een doelgroepgerichte visie gestalte gekregen. Tot enkele jaren geleden heeft dit geresulteerd in specifieke programma's en acties voor vrouwen, allochtonen, gehandicapten, jongeren, ouderen et cetera. Zo nu en dan is op groepsniveau, voor specifieke doelgroepen, onderzocht welke factoren sportbeoefening in de weg staan. Bij deze onderzoeken werd over het algemeen vrij eenzijdig naar de sportwereld gekeken, en bleven analyses veelal beperkt tot het categoriseren van individuele motieven van (niet-)deelnemers. De laatste jaren ligt het accent van het sportstimuleringsbeleid meer bij achterstandswijken in de steden en bij sportverenigingen. Daarmee is het doelgroepdenken 'oude stijl' grotendeels van de baan. De invalshoek is nu meer een organisatorische en sociaal-geografische: de club en de wijk. Voor de eerste luidt de beleidsrelevante legitimering dat die ('de kurk waar de Neder-

Noot 1 Ruijter, A. de, *In- en uitsluiting in de moderne samenleving* (Kadernotitie, onderzoeksprogramma), december 1995

landse sport op drijft') onder druk staat. De tweede staat vooral sinds begin jaren negentig, met de opkomst van sociale vernieuwing en wijkbeheer, in de belangstelling van beleidsmakers.

Organisaties en bevolkingsgroepen

In sportbeleidsnota's gaan bestuurders veelal uit van de veronderstelling dat sport een functie vervult als 'sociaal cement' van de samenleving. Sport zou mensen uit verschillende lagen van de maatschappij en van uiteenlopende origine binden en samenbrengen. Dat één van de maatschappelijke betekenissen van sport ligt bij sociale binding is evident.² Maar onder welke sociale, culturele, economische en geografische condities sport mensen in- en uitsluit staat allerm minst vast. Die vraag geldt in het bijzonder voor bewoners van achterstandswijken, vooral migranten, ouderen en uitkeringsgerechtigden. In de rapportage *'Sport en allochtonen: feiten, ontwikkelingen en beleid (1986-1995)'*, over tien jaar sportstimuleringsbeleid voor allochtonen³, wordt ondermeer gewaarschuwd voor het ontstaan van gescheiden circuits van sportbeoefening in dergelijke wijken. Die scheiding valt in sommige van die wijken samen met een etnische scheiding van wit en zwart. De door de overheid opgezette sportprojecten vinden aftrek bij allochtone jongeren; de overgebleven verenigingen hebben een grotendeels witte achterban die vaak niet eens meer uit de wijk afkomstig.

Ondanks de aandacht die er is geweest voor (non)participatie in de sport, is er weinig systematische kennis verzameld over in- en uitsluitingsprocessen in de sportwereld. Zeker op beleidsniveau is er een hiaat in deze kennis. Er worden weliswaar veel gemeenplaatsen gebruikt, zoals 'de sportclub is er voor iedereen', 'het is een democratische organisatie', 'de contributie is laag', 'iedereen kan sporten leren', 'je hoeft het niet goed te kunnen om toch deel te nemen', 'het is de ontmoetingsplaats voor wijkbewoners' en ook de maatschappelijke betekenis van sport is inmiddels onderkend, toch doet niet elke bevolkingsgroep in gelijke mate aan sport. Landelijke en lokale onderzoeken geven een globaal beeld van de verschillen in sportdeelname tussen verschillende bevolkingsgroepen. Onderscheidende kenmerken hierbij zijn leeftijd, geslacht, sociaal-economische klasse, etnische afkomst en grootte van de gemeente. Desondanks blijft het gissen naar achterliggende processen van in- en uitsluiting in de sport: wie worden er uit de onderscheiden groepen wel en niet bereikt door verschillende sportorganisaties? Wie sluiten zich aan bij bepaalde organisaties? Waarom sluiten sommigen uit een bevolkingsgroep zich wel aan en anderen uit die groep niet?

De meest interessante vragen in dit kader hebben betrekking op de verbinding tussen de twee genoemde analyseniveaus, die nagenoeg altijd afzonderlijk worden onderzocht, namelijk die van de organisatie (bijvoorbeeld de sportclub of het buurthuis) aan de ene kant en de verschillende bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld naar etniciteit, leeftijd en geslacht) aan de andere kant. Op microniveau, het niveau van de organisatie, kunnen hiervoor onderscheidende factoren worden bestudeerd.

Noot 2 Bottenburg, M. van en K. Schuyt, *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF, 1996.

Noot 3 Lagendijk, E.P. en M. van der Gugten, Amsterdam/Rijswijk: Van Dijk, Van Soomeren en Partners i.o.v. Ministerie van VWS, 1996.

De groep en organisatie als invalshoek van dit onderzoek

Een belangrijke vraag bij in- en uitsluiting op het terrein van sport, is welke drempels sportverenigingen en andere sportaanbieders al of niet opwerpen voor (niet-) leden en wie zijn die (niet-)leden? Een analyse daarvan kan op drie niveaus plaatsvinden: het individuele niveau, het groepsniveau en het organisatieniveau.

Op individueel niveau dienen allerlei achtergrondvariabelen onderzocht te worden: etnische afkomst, geslacht, sekse, familie, sociaal-economische achtergrond etc. Als deze individuele kenmerken worden onderverdeeld, kunnen verschillende groepen worden onderscheiden. Op organisatieniveau komen aspecten van de verenigingen en andere sportaanbieders aan de orde: clubcultuur, -structuur, beleid, kader, activiteiten, groepsvorming, werving, uitval enzovoort. Een dergelijke analyse is vooral interessant omdat sportverenigingen hun leden van oudsher uit bepaalde wijken recruteerden. Het is de vraag in hoeverre verenigingen nog daarvan afhankelijk zijn. Betere ontsluitingsmogelijkheden van wijken en steden en een grotere mobiliteit van bewoners hebben ervoor gezorgd dat men niet uitsluitend of vanzelfsprekend is aangewezen op sportvoorzieningen in de wijk. Aan de andere kant heeft het verplaatsen van sportvoorzieningen naar de rand van de stad consequenties voor de bereikbaarheid. Meer kwetsbare en afhankelijke groepen uit de samenleving, zoals kinderen en gehandicapten, zijn voor het vervoer van en naar de accommodaties aangewezen op ouders of verzorgers.

De wijk als invalshoek

Wel of niet deelnemen aan sport in een bepaald verband is afhankelijk van tijd en plaats. Om in- en uitsluitingsmechanismen goed te bestuderen is gekozen voor de wijk als invalshoek. Juist op wijkniveau komen de belangrijkste maatschappelijke veranderingen die zich de afgelopen decennia hebben voorgedaan het duidelijkst naar voren. Demografische, planologische en maatschappelijke veranderingen in de wijk lijken aan de basis te liggen van organisatorische problemen bij sportverenigingen. Zo heeft de stadsvernieuwing veel sportverenigingen naar een plek aan de rand van de stad gebracht. Wijkbewoners waren tot de jaren zestig een tamelijk homogene groep, zeker op sociaal-economisch gebied. Tegenwoordig is dat niet langer vanzelfsprekend meer: in 19e-eeuwse wijken wonen studenten naast allochtone families en oudere Nederlandse wijkbewoners. Een dergelijke wijk in de stad is vanaf het begin van de jaren zeventig veel van zijn oorspronkelijke functies verloren: er wordt steeds minder gewerkt in de wijk, winkels en bedrijven zijn verdwenen en veel wijkvoorzieningen zijn wegbezuinigd. Voor vertier moet men elders zijn. De wijk is een woonwijk geworden, en haar bewoners hebben in de wijk minder met elkaar van doen.

Daarnaast heeft zich de laatste decennia een proces van individualisering ingezet dat aan de ene kant kansen biedt aan wijkbewoners met een moderne levensstijl en een hoge opleiding. Aan de andere kant staat individualisering haaks op de collectieve culturele en religieuze waarden van een aantal migrantengroepen die solidariteit en onderlinge belangenbehartiging nastreven. Ook dit proces laat eveneens zijn sporen na bij in- en uitsluiting in de sportwereld. Het is interessant om na te gaan hoe sportorganisaties hierop reageren en inspelen. Vooral sportscholen trekken profijt van individualisering

en richten daar hun organisatie op in. Sportverenigingen hebben daar veel meer moeite mee. Hierbij zal tevens aandacht besteed moeten worden aan de gevolgen van de zogenoemde 24-uurseconomie voor sportverenigingen die traditioneel zijn ingesteld op doordeweekse avonden (training) en de weekends (competitie).

Sportverenigingen

Genoemde veranderingen hebben onder meer geleid tot problemen bij het werven van leden en vrijwilligers; problemen die vaak uitmonden in een financieel benarde situatie van de sportverenigingen. Het voortbestaan van veel sportverenigingen staat op de tocht wanneer de clubs niet langer meer in staat zijn om de inzet en kwaliteit van het kader en de vrijwilligers af te stemmen op de gegroeide verenigingstaken⁴. Die taken worden beïnvloed door interne en externe druk. Over het algemeen geldt dat de interne druk toeneemt omdat minder vrijwilligers bereid zijn taken voor de club te verrichten, terwijl de leden steeds hogere eisen stellen aan het verenigingsaanbod. Externe druk stijgt als gevolg van toenemende concurrentie op de vrijetijdsmarkt, meer administratieve verplichtingen en grotere verwachtingen die het lokaal bestuur stelt aan verenigingsorganisaties.⁵ Door lokale overheden en sportbonden wordt aan sportverenigingen en hun besturen steeds hogere eisen gesteld. Aan de andere kant worden bestuurders en vrijwilligers van sportclubs beperkt in hun handelingsvrijheid, omdat zij te maken hebben (gekregen) met steeds meer overlegpartners, administratieve verplichtingen en regels.

1.2 Onderzoeksvraag

De relatie tussen participatie en integratie van individuen enerzijds, en de omgeving van sportorganisaties en ontwikkelingen die daarop van invloed zijn anderzijds, vormen het kader van dit onderzoek. De centrale onderzoeksvraag luidt: *'welke processen van in- en uitsluiting doen zich voor in de sport?'*

Vragen die aan het onderzoek ten grondslag liggen, zijn:

- met welke maatschappelijke ontwikkelingen zijn processen van in- en uitsluiting verbonden?
- wat is in- en uitsluitend in de aanpak van de verschillende sportaanbieders?
- hoe en in welke mate slagen sportaanbieders er in verschillende bevolkingsgroepen te bereiken en binnen hun eigen gelederen op te nemen?
- hoe en in welke mate werken deze processen in op verschillende bevolkingsgroepen (naar etniciteit, geslacht, leeftijd, sociaal-economische status)?

Noot 4 NOC*NSF, *Ruimte voor ontwikkeling. Maatregelen ter verbetering van de ondersteuning van de breedtesport in Nederland in de periode 1997-2001*.

Noot 5 Ministerie van VWS, *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*, Rijswijk, 1996.

1.3 Methode van onderzoek

Om mechanismen van in- en uitsluiting te onderzoeken, is allereerst een analyse van inzichten uit wetenschappelijke literatuur verricht. Deze literatuurstudie geeft theoretische (voor)kennis over in- en uitsluiting en daaraan gerelateerde onderwerpen. Vervolgens zijn vier casestudies verricht naar in- en uitsluiting in drie wijken en een dorp in Nederland. Deze zijn gekozen op basis van samenstelling van de wijk c.q. het dorp, grootte, landelijke spreiding en ontwikkelingsfase (o.a. groeikern). De casestudies hebben plaatsgevonden in de wijken Kanaleneiland in Utrecht, Schellhorst in Almelo, Schouw en omstreken in Lelystad en in het dorp Haarle in Hellendoorn.

De casestudies zijn uitgesplitst naar een kwalitatief en een kwantitatief onderzoek:

- het *kwalitatieve deel* van het onderzoek betreft interviews met sleutelfiguren van organisaties die betrokken zijn bij sport en bij de verschillende bevolkingsgroeperingen in de wijk en het dorp. Bij sport betrokken organisaties zijn sportverenigingen, sportscholen, welzijnsinstellingen zoals buurthuizen en bewonersorganisaties, scholen en de gemeente. De analyse per casus is gericht op het gevoerde (sport)beleid voor de wijk dat betrekking of invloed heeft op in- en uitsluiting in de sport.
- het *kwantitatieve deel* bestaat uit een bronnenonderzoek naar de ontwikkelingen in en van de wijk en uit telefonische enquêtes onder de bewoners van de wijk en het dorp. In deze enquêtes is hun gevraagd naar de sportdeelname over de afgelopen 12 maanden. Hierbij is gebruik gemaakt van de zogeheten Richtlijnen voor Sportdeelname Onderzoek (RSO).

De genoemde onderzoeken geven gezamenlijk onder meer een beeld van:

- de ledensamenstelling van sportorganisaties in de wijk in relatie tot de bevolkingssamenstelling van de wijk;
- de mate waarin sportorganisaties een afspiegeling zijn van de wijkbevolking;
- de ontwikkelingen die de wijk en de sportorganisaties hebben doorgeemaakt;
- de invloeden van ontwikkelingen in de wijk op sportorganisaties en op het sportgedrag van wijkbewoners.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk twee wordt in- en uitsluiting in een breder theoretisch perspectief geplaatst. Aangegeven wordt welke processen van in- en uitsluiting we kunnen onderscheiden. Ook gaan we nader in op het begrip 'allochtoon'. Bovendien wordt aangegeven wat onder de sociaal integratieve waarde van sport kan worden verstaan.

In de vier volgende hoofdstukken worden de casestudies afzonderlijk beschreven. In iedere case geven we een beschrijving van de wijk en haar bewoners. We behandelen het gemeentelijk sportbeleid en het sportaanbod van elk gebied. Verder geven we een beeld van het sportgedrag van de bewoners. In hoofdstuk zeven presenteren we de sportdeelnamecijfers van de vier onderzochte locaties. De belangrijkste mechanismen van in- en uitsluiting die uit de vier case-studies naar voren zijn gekomen worden eveneens in dit hoofdstuk weergegeven.

Dit doen wij aan de hand van de onderzoeksvragen die in 1.2 zijn gesteld. Hoofdstuk acht bevat een beschouwende overall-analyse en een aantal conclusies en aanbevelingen.

2 In- en uitsluiting in theoretisch perspectief

2.1 Processen van in- en uitsluiting

In het inleidende hoofdstuk zijn de termen in- en uitsluiting geïntroduceerd. Daarin is vastgesteld dat in- en uitsluiting geen statisch gegeven is. Het is ook niet zo dat er mechanismen zijn, die zich altijd en overal voordoen en waarmee we kunnen verklaren waarom de een wel en de ander niet meedoet. Dit houdt in dat wij vanuit een *ontwikkelingsperspectief* kijken naar veranderingen in de wijk, bij wijkbewoners, de lokale overheid en bij verenigingen, kortom: bij alle actoren die invloed hebben op sportdeelname van bepaalde groep(ering)en wijkbewoners.

De samenleving als arena

De Ruijter⁶ ziet de samenleving als een arena. Hij gaat in zijn metafoor nader in op de begrippen in- en uitsluiting. Uitsluiten gaat altijd gepaard aan invoegen, stelt De Ruijter. Ieder mens trekt lijnen tussen gelijk en anders, tussen binnen en buiten, tussen wij en zij en tussen ik en de ander. Dit in- en uitsluiten vormt dan ook zowel de bron als uitkomst van collectief gedrag. De grenzen die ieder mens trekt, zijn gebaseerd op allerlei opvattingen over de 'werkelijkheid' en op ervaren (eigen)belangen. Aan allerlei verschijnselen en gebeurtenissen kent de mens een bepaalde betekenis toe, een plaats in het 'universum'. Dit toekennen van betekenis, ofwel categoriseren, is het resultaat van gehanteerde modellen voor de werkelijkheid. Een dergelijk model noemt De Ruijter cultuur. Ieder mens heeft impliciet of expliciet een theorie over de werkelijkheid. Daarmee schept of construeert men de eigen werkelijkheid. De theorie/cultuur geeft aanwijzingen voor juist, adequaat en effectief handelen. De theorie impliceert ook een eigen identiteit, een zelfbesef of zelfbeeld. De neerslag daarvan krijgt gestalte in concrete gedragspatronen, interpersoonlijke verhoudingen en instituties. Cultuur is een geheel van in woord en daad opgeslagen betekenissen geïnstitutionaliseerd tot waarden en normen, van ordeningen in tijd en ruimte en van leefwijzen en leefstijlen. Mentale schema's zien we terug in structuren, regels en routines. Nieuwkomers maken zich door deelname de structuren, regels en routines eigen en krijgen na verloop van tijd de erbij behorende mentale schema's ingeprent. Dit geldt voor migranten, maar evengoed voor pasgeborenen in eigen kring.

Door het cultiveren van tradities, het opbouwen van mythen, het opvoeren van rituelen worden leden van een groep voortdurend ge(re)socialiseerd in de cultuur van de groep. Nieuwe individuen worden ingevoegd in de bestaande orde. Deze verankering van cultuur is echter maar een deel van het verhaal van De Ruijter. Culturen zijn niet alleen statisch, zij zijn ook voortdurend aan verandering onderhevig. Nieuwe ervaringen interpreteert de mens weliswaar altijd vanuit bestaande theorieën/modellen van de werkelijkheid, maar tegelijkertijd transformeert de mens deze theorieën.

Noot 6 Ruijter, A. de, *Invoegen en uitsluiten; de samenleving als arena*. In: Geuijen, C.H.M. (red.), *Multiculturalisme*. Utrecht: Lemma (1998)

Samenlevingen bestaan niet in een vacuüm; zij maken deel uit van een meer omvattende context. In die context functioneren ook andere eenheden, waarmee de leden van de samenleving verbindingen aangaan. De met elkaar interacterende eenheden - of het nu gaat om een samenleving als geheel, een groep of individuen - hebben verschillende werkelijkheidsbeelden en gaan daardoor in hun handelen uit van verschillende definities van de situatie. Deze definities zijn hooguit ten dele overlappend, vaak zelfs niet goed verenigbaar. Het hiermee gepaard gaande ego- of groepscentrisme heeft twee kanten: enerzijds is het nodig voor het zelfbesef en voor de groepsvorming, tot insluiten, anderzijds leidt het tot vijandbeelden, tot uitsluiten.

Identificatieprocessen bergen altijd het gevaar van verstikking in zich, zeker als een individu als het ware gevangen blijft in de vooroordelen van de groepsoriëntatie, terwijl de omstandigheden zich wijzigen. Dan zijn er twee krachten werkzaam, gelijktijdig en tegenstrijdig: de mens wil beschermen wat hij heeft of denkt te zijn en hij wapent zich tegen verlies van zekerheden en tegelijkertijd kan de mens alleen vanuit een solide, vertrouwde basis - wanneer hij zich veilig en geaccepteerd voelt - openstaan voor veranderingen en deze uiteindelijk aanvaarden en internaliseren. Een verdere complicatie is dat verhoudingen tussen verschillende definities van de situatie verschuiven. Al naar gelang bepaalde gebeurtenissen voert nu eens de ene visie op de werkelijkheid en dan de andere de boventoon. Van essentieel belang daarbij is, volgens De Ruijter, het verschil in macht tussen groepen en individuen. Met het ordenen kent men aan groepen en individuen sociale posities en daarmee rechten en plichten toe. Macht is intrinsiek verbonden met categoriseren. Daarbij zijn ordeningen nooit alleen maar cognitief van aard; zij zijn beladen met emoties, affecties en antipathieën.

De Ruijter heeft het in zijn betoog vooral over cultuurverschillen. In het onderzoek schenken wij ook aandacht aan verschillen tussen leeftijdsgroepen en tussen de seksen. Echter, bij de indeling naar leeftijd of geslacht is categorisering eenvoudig, eenduidig, objectief meetbaar en bovendien zeer gebruikelijk in de sport. Dat geldt echter niet voor het indelen van groepen naar etnisch- culturele achtergronden. Uit het onderzoek is echter gebleken dat de sociaal-economische positie van wijkbewoners relevant is, wellicht meer relevant dan cultuurverschillen voor deelname aan sport. Toch willen we, zeker omdat de bevolking van twee onderzoekswijken voor een groot gedeelte uit allochtonen bestaat, extra aandacht besteden aan deze groepering.

Het begrip allochtoon

Tegenwoordig worden verschillende benamingen door elkaar gebruikt als het gaat om leden van niet-autochtone etnische groeperingen: allochtoon, buitenlander, gastarbeider, asielzoeker, vluchteling, lid van een etnische minderheid, migrant en nieuwkomer. De term allochtoon lijkt het meest gebezigd, hoewel ook deze term inmiddels een negatieve lading heeft. De WRR gebruikt ook de term allochtoon. De raad verstaat hieronder: 'iedereen die zich ooit, komend uit het buitenland, in Nederland heeft gevestigd, alsmede - onder bepaalde voorwaarden - hun kinderen en kleinkinderen' Onder de etnische minderheden verstaat men de allochtonen die in een 'minderheidspositie' zijn terechtgekomen.

In dit onderzoek hanteren we de volgende, veel gebruikte definitie van het begrip allochtoon: 'iedereen die in het buitenland geboren is wordt tot de eerste generatie allochtonen gerekend en iedereen van wie tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren, tot de tweede generatie' (ruime definitie) en 'eerste generatie allochtonen zijn degenen die zelf in het buitenland zijn geboren en van wie bovendien ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren en iedereen die in Nederland is geboren uit twee buitenlandse ouders wordt tot de tweede generatie gerekend (beperkte definitie). Van Vught⁷ combineert bovenstaande definities van de termen allochtonen en minderheden en noemt die personen allochtoon die, meestal vanuit een andere culturele context, ooit naar Nederland zijn gekomen (met of zonder Nederlandse nationaliteit) en hier over het algemeen een sociaal-economische achterstand hebben. Onze voorkeur gaat uit naar deze invulling van het begrip allochtoon. Maar hoe wij het begrip allochtoon ook invullen, het gebruik van de term betekent altijd dat mensen onterecht op één hoop worden gevergd, op basis van één of meer veronderstelde gezamenlijke kenmerken, waarvan de belangrijkste is het niet hebben van een Nederlandse etnische achtergrond. Een uitspraak van een manager van de welzijnsorganisatie in Kanaleneiland illustreert dit.

'Er wordt vaak gezegd dat allochtonen bij elkaar kruipen en dat daardoor concentratie optreedt. Maar ik ken genoeg allochtonen die zijn vertrokken omdat ze vinden dat er te veel allochtonen wonen in Kanaleneiland. De allochtonen die het zich kunnen permitteren, trekken dan ook vaak naar andere wijken toe. Een behoorlijk percentage vindt namelijk de sociale controle te groot worden. Sociale processen uit het moederland gaan in Nederland gewoon door en dat wil niet iedereen. Sommige Marokkaanse of Turkse ouders doen hun kinderen dan ook juist buiten de wijk op school om het contact met niet-Turkse of niet-Marokkaanse kinderen te bevorderen.'

Wij proberen in ons onderzoek zoveel mogelijk containerbegrippen zoals 'allochtoon' te vermijden. We zullen er voor de duidelijkheid van ons verhaal echter niet aan ontkomen soms toch van dergelijke begrippen gebruik te moeten maken.

2.2 De sociaal-integratieve functie van sport

Aan sport wordt veelal een sociaal-integratieve functie toegekend. Sport bevordert de sociale integratie, zo is de gedachte. Maar wat is sociale integratie? Sociale integratie is een omstreden begrip vanwege een normatieve connotatie en het meestal slechts benadrukken van één dimensie⁸. Sociale integratie kunnen we zien als een toestand, maar ook als een proces. Sociale integratie is dus niet perse positief. Wanneer mensen niet de macht hebben om de voorwaarden (mede) te bepalen waaronder zij in de samenleving geïntegreerd worden, dan kan dit als negatief beschouwd worden. Van sociale integratie is volgens Engbersen en Gabriëls sprake wanneer van diverse eenheden een eenheid is of wordt gesmeed, en wel zo dat individuen op een waardige wijze deel kunnen uitmaken van deze eenheden. Dit kunnen sociale eenheden zijn, zoals collectieven, culturen, instituties, sferen en systemen. Engbersen en Gabriëls spreken vervolgens van 'sferen' van integratie.

Noot 7 in Radstaal 1998

Noot 8 Engbersen, G. & R. Gabriëls (red.), *Sferen van integratie; naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid*. Amsterdam/Meppel: Boom (1995)

Het is volgens hen vruchtbaar te analyseren in welke mate en op welke wijze allochtonen in diverse maatschappelijke sferen (arbeid, cultuur, huisvesting, onderwijs, politiek, recht en religie) geïntegreerd zijn. Onder sferen verstaan zij sociale eenheden die gevormd worden door specifieke handelingen, goederen en instituties. Binnen elke sfeer worden goederen verdeeld die een sfeergebonden betekenis hebben. Sferen van integratie zijn maatschappelijke sferen beïnvloed door meerdere instituties. Daarnaast zijn er ook bastaardsferen, informele sferen van integratie.

Naast het onderscheiden van sferen van integratie is het volgens Engbersen en Gabriëls van belang om tevens dimensies van integratie te onderscheiden. Verschillen in dimensies verklaren incomptabiliteit binnen een sfeer, tussen sferen en tussen niveaus van integratie. Een van de dimensies van integratie die door Engbersen en Gabriëls worden beschreven, is de al eerder genoemde scheiding in *structurele integratie* enerzijds en *sociaal-culturele integratie* anderzijds. Daarnaast zet Veenman het participatieaspect van integratie tegenover het oriëntatieaspect: welke houding nemen mensen met verschillende culturele achtergronden in ten opzichte van elkaar. Van Doorn onderscheidt naast sociale emancipatie (het verwerven van een maatschappelijk, economisch en politiek gerespecteerde plaats) ook het aspect van culturele bevestiging, waarbij het meer gaat om traditionele waarden. Echter, de indeling van Peters heeft de voorkeur van Engbersen en Gabriëls. In deze indeling worden drie dimensies onderscheiden:

- functionele dimensie (formeel): het handelen is zo gecoördineerd dat mensen met succes kunnen ingrijpen in de hen omringende wereld;
- morele dimensie: het wederzijds respecteren en accepteren van waarden en normen die andere personen hanteren, om een vreedzaam verkeer tussen mensen mogelijk te maken;
- expressieve dimensie: het verkrijgen van mogelijkheden en erkenning van persoonlijke waarden door anderen.

Gowricharn⁹ noemt integratie een 'cultureel spel' waaraan minstens twee partijen deelnemen. Het is vooral een proces waarin normatieve aspecten centraal staan. De rationalistische voorstelling van integratie – waarbij men een evenredige participatie van allochtonen denkt te bereiken op basis van doelrationeel handelende individuen of door de werking van onpersoonlijke markten – schiet volgens hem tekort omdat te weinig rekenschap wordt gegeven van de culturele dimensie van sociale integratie.

Volgens Duyvendak e.a.¹⁰ is sociale integratie een multidimensionaal begrip. Behalve een institutionele dimensie onderscheiden zij nog twee dimensies: naast participatie, interactie (uitwisseling en menging) en onderlinge betrokkenheid. Over de eerste dimensie, participatie, zeggen Duyvendak e.a.: er kan alleen maar sprake zijn van sociale integratie als individuen deelnemen aan het 'sociale verkeer'. Interactie zien zij als een tweede niveau van integratie, dat wat betreft de intensiteit van contact van een 'hogere' orde is. De derde fase van integratie heeft betrekking op een verdere intensivering van de sociale interactie en uitwisseling tussen participanten.

Noot 9 Gowricharn, R.S., Integratie in een verbeelde werkelijkheid. In: Engbersen, G. & R. Gabriëls (red.), Sferen van integratie; naar een gedifferentieerd allochtonenbeleid. Amsterdam/Meppel: Boom (1995)

Noot 10 Duyvendak e.a., Integratie door sport: een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening van allochtonen en autochtonen. Rotterdam (1998)

Wat betreft integratie spreken we, in navolging van De Ruijter, liever over coördinatie of acceptatie. In termen van Duyvendak e.a. zien we dat de sport zich allereerst moet richten op participatie en dat interactie en onderlinge betrokkenheid van een 'hogere' orde zijn.

Onze aandacht is gericht op in- en uitsluitingsmechanismen die we niet beschouwen als op zichzelf staande verschijnselen, maar als gevolgen of uitkomsten van (algemene) interactieprocessen waarin ontwikkelingen en veranderingen geconstrueerd worden in de vorm van (nieuwe) betekenissen.

3 De Utrechtse wijk Kanaleneiland

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van het (deel)onderzoek naar in- en uitsluiting in de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Alvorens in te gaan op het gemeentelijk (sport)beleid en de sport in Kanaleneiland, wordt in paragraaf 3.2 eerst een beschrijving van de wijk en haar inwoners gegeven.

3.2 Beschrijving van de wijk

Kanaleneiland is een naoorlogse wijk gelegen in het zuidwesten van Utrecht. Zoals de naam al suggereert, ligt de wijk tussen twee kanalen in. Kanaleneiland is door een brede weg verdeeld in een noordelijk en zuidelijk deel. De wijk is een typisch product van de jaren zestig. De wijk werd gebouwd aan de rand van de stad voor de gegoede middenstand. Om de woningnood te lenigen werden portiek- en galerijflats, afgewisseld door blokken eengezinswoningen neergezet. In de afgelopen jaren is er veel veranderd in de wijk. De gegoede middenstand is grotendeels vertrokken uit de wijk, omdat de woningen niet meer voldoen aan de moderne eisen. De grote portiek- en galerijflats zijn inmiddels tot sociale woningbouw bestempeld. Hierdoor zijn veel mensen met lage inkomens, waaronder veel allochtonen, de wijk binnengestroomd. Inmiddels heeft de wijk een zodanig slechte naam gekregen, dat iedereen die het zich kan veroorloven uit de wijk vertrekt. In de leeggekomen woningen trekken nieuwe bewoners met een laag inkomen. Het percentage werklozen in de wijk is hoog. Armoede, jeugdproblematiek, gezondheidsproblemen en leerproblemen horen zo langzamerhand bij de wijk. De gezinnen zijn doorgaans groot. Het kindertal (0-22 jaar) in de wijk is daardoor hoog (28% van het totale aantal wijkbewoners). Dit is zelfs twee keer zo hoog als het stedelijk gemiddelde. Ook dit hoge percentage kinderen brengt eigen problemen met zich mee op het terrein van de sociale ruimte, onderwijs en gezondheid. In Kanaleneiland Noord is de sociaal-culturele verandering het sterkst waar te nemen. Dit deel van de wijk behoort tot de buurten van Utrecht met de grootste sociale achterstand gemeten naar werkloosheid, uitval en verzuim op school, aantal allochtonen en aantal bijstandsuitkeringen. Bewoners ervaren de wijk als anoniem en onpersoonlijk.

Door de komst van de sneltram en de goede bereikbaarheid met de auto is Kanaleneiland een aantrekkelijke locatie voor kantoren. De economische bloei van het bedrijventerrein staat in schril contrast met de werkloosheid onder de wijkbewoners.

Met de bouw van de nieuwe (vinex)wijk Leidsche Rijn aan de andere kant van het Amsterdam-Rijnkanaal krijgt Kanaleneiland een andere positie in de stad. Van een wijk aan de rand van de stad, wordt het een wijk die ligt tussen een (nog in aanbouw zijnde) grote agglomeratie en het centrum van Utrecht. Dit roept bij de bewoners van Kanaleneiland veel vragen op. Er wordt nogal gespeculeerd: wat is de bedoeling van de gemeente? Moet Kanaleneiland in de toekomst een aantrekkelijke woonwijk worden voor mensen die beter betaalde banen hebben in het centrum?

Zullen de flats tegen de grond gaan om zodoende plaats te maken voor de bouw van duurdere koopwoningen? Waar zullen de huidige bewoners van Kanaleneiland blijven? Opnieuw verbannen naar de marges van de stad? De bouw van Leidsche Rijn brengt kansen met zich mee voor Kanaleneiland, maar tegelijkertijd roept het onzekerheid en onrust onder de bewoners op.

De wijkbewoners

Kanaleneiland telt circa 15.000 inwoners¹¹. Hiervan is meer dan 50 procent van allochtone afkomst. In Kanaleneiland Zuid is 45 procent en in Noord is circa 70 procent van de bewoners van allochtone afkomst. In Kanaleneiland Noord is het percentage bewoners van Marokkaanse afkomst zeer hoog. In de hele wijk zijn meer dan 30 nationaliteiten vertegenwoordigd. De bevolking is dus zeer divers. Tussen de verschillende groeperingen zijn grote verschillen te constateren. Maar ook binnen de groep(ering)en zijn de verschillen groot. De verschillende groepen leven binnen hun eigen sociale netwerken. Er is weinig tot geen interactie tussen de groepen.

De bewoners van Kanaleneiland voelen in het algemeen weinig verbondenheid met de wijk. Bewoners die 30-40 jaar geleden in de wijk kwamen wonen, zijn inmiddels schaars geworden. Deze oude bewoners voelen zich niet helemaal meer thuis in hun veranderde wijk. De arme mensen zien de wijk als een plaats om te wonen, te overleven; de wijk is niet iets waar deze mensen zich mee identificeren of iets waar ze trots op zijn. Zij hebben al hun energie en aandacht nodig om te overleven. De meesten zouden het liefst weg willen uit de wijk. Zij die het zich kunnen veroorloven, vertrekken ook naar elders. Gelukkig blijven er genoeg mensen over die zich willen inzetten voor de wijk. Er zijn diverse (allochtone en autochtone) zelforganisaties in de wijk actief. Bewonerscommissies, de beheercommissie en het wijkoverleg bestaat voornamelijk uit 'grijze koppen', oudere Nederlandse mannelijke bewoners. De opkomst van allochtone zelforganisaties in de wijk is een nieuwe ontwikkeling.

3.3 Sport in Kanaleneiland

Het gemeentelijk (sport)beleid

Kanaleneiland is een problemenwijk. Langzaam is bij de gemeente en gemeentelijke instanties het besef doorgedrongen dat er iets moet gebeuren. Allerlei projecten zijn de laatste jaren gestart of zijn in ontwikkeling om de kwaliteit van het leven in de wijk te verbeteren. De coördinatie van de vele projecten ontbrak echter. Om de coördinatie te bewerkstelligen is wederom een project gestart: Heel de Buurt. In het project 'Heel de Buurt' staat vooral de communicatie met de allochtone bewoners centraal. Een onderzoek in 1999 uitgevoerd in opdracht van de gemeente, laat vooral een grote kloof zien tussen bewoners en gemeentelijke instanties. Onbegrip en wantrouwen over en weer zijn sleutelbegrippen. De problematiek van Kanaleneiland is dermate ernstig, dat de gemeente Utrecht ook om een benadering op sociaal en cultureel gebied vraagt.

Noot 11 Utrecht Monitor 1999

Op het gebied van veiligheid ligt de komende jaren de nadruk op maatregelen om de overlast door jongeren te verminderen en te voorkomen. Vooral de integrale aanpak van de problematiek rondom de allochtone jongeren is hierbij een speerpunt.

De gemeente Utrecht is van mening dat sportbeoefening en –beleving een belangrijke bijdrage levert aan het leefbaar maken en houden van de stad.

*'Sport kan een bijdrage leveren aan het doorbreken van het sociaal isolement van mensen, het terugdringen van sociale onveiligheid en vergroting van maatschappelijke betrokkenheid. De waarde van investeren op het terrein van sport is te zien op het gebied van de volksgezondheid en de leefbaarheid'*¹².

Bovendien is de gemeente van mening dat sport bijdraagt aan sociale integratie. Achter deze veronderstelling schuilt de idee dat mensen met verschillende achtergronden, die eventueel bij elkaar in de buurt wonen, via sport met elkaar in contact komen en samen actief zijn in een bepaalde sport. Door het contact met elkaar ontstaat vervolgens een binding tussen de wijkbewoners. De gedachte hierachter is dat wanneer de frequentie van interactie tussen twee personen toeneemt, ook de mate waarin zij elkaar aardig vinden toeneemt en omgekeerd.

Maar sporten is meer dan contact leggen. Er zijn accommodaties nodig, verenigingen, en subsidies; sport moet georganiseerd worden. Ook hier liggen taken voor de gemeente. Binnen de gemeente werkt de sectie sportaccommodaties naast de secties beleid en sportstimulering. Ondanks deze 'zware' bezetting is in de sportbegroting de post 'sportbeleid' zeer beperkt. De sectie sportstimulering is volgens een ambtenaar van de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (DMO) van de gemeente Utrecht, waaronder Sport & Recreatie valt, te veel bezig met uitvoerende activiteiten; beleidsmatig en coördinerend gebeurt er (te) weinig. Daarom is een strategisch DMO-beleid in ontwikkeling, dat uiteindelijk zal moeten uitmonden in een adequaat sportbeleid.

Zoals in het voorgaande bleek, dicht de gemeente Utrecht aan sport een positieve invloed toe als het gaat om bevordering van sociaal-maatschappelijk wenselijke processen zoals vergroting van de binding tussen wijkbewoners en verbetering van de leefbaarheid van de wijk. De vraag is in welke mate en op welke wijze sport voor wijkbewoners op lokaal niveau betekenis heeft als mogelijkheid voor participatie en integratie in de wijk Kanaleneiland.

Sportdeelname in de wijk

Algemene interesse voor sport blijkt niet bijzonder groot te zijn onder de bewoners van Kanaleneiland. Zo'n 58 procent van de bewoners heeft de afgelopen 12 maanden wel eens aan sport gedaan. Hiermee is de sportparticipatie in Kanaleneiland het laagst van alle wijken in Utrecht¹³. Als we de sportdeelname onderverdelen naar sekse, dan blijkt dat vrouwen (53%) minder sporten dan mannen (65%). Een verklaring hiervoor kan worden gegeven, indien we de sportdeelnamecijfers naar etniciteit bekijken. Van alle Nederlandse inwoners uit de wijk, heeft 60 procent de afgelopen 12 maanden iets aan sport. Daarentegen heeft 44 procent van de niet-Nederlandse bewoners aan sport gedaan.

Noot 12 begroting Gemeente Utrecht 1999
Noot 13 Utrecht Monitor

Vooral niet-Nederlandse vrouwen en ook meisjes doen in het algemeen weinig of niets aan sport. Zij hebben geen 'sporttraditie'; sporten is voor deze bewoners niet zo vanzelfsprekend als voor de bewoners met een Nederlandse achtergrond. Vandaar dat het percentage vrouwelijke sporters lager is dan het percentage mannelijke. De sportdeelname uitgesplitst naar leeftijd, is overeenkomstig aan het landelijke beeld. Naarmate men ouder wordt neemt de sportparticipatie af.

Het blijkt dat in Kanaleneiland weinig mensen structureel aan sport doen. Hoe zit het dan met het sportaanbod in de wijk?

De gemeente als aanbieder van sport

De gemeente biedt allerlei kennismakingscursussen aan op sportgebied. Alleen nunchaku-do, een vecht- en behendigheidssport waarbij veiligheid een belangrijke plaats inneemt, vindt in de wijk Kanaleneiland plaats. Alle andere cursussen zijn in de rest van de stad te volgen. De cursussen kosten f 15,- (vijf lessen) en voor een aantal, waaronder nunchako-do, zijn sportkleding en zaalsportschoenen vereist. Voor arme gezinnen met veel kinderen is dit te duur. Het valt te betwijfelen of men hiermee grote groepen kinderen, die anders niet of nauwelijks aan het sporten komen, bereikt.

Sport als middel in het welzijnsbeleid

Het welzijnsbeleid in de wijk Zuidwest, waarvan Kanaleneiland deel uitmaakt, richt zich op participatie van wijkbewoners aan de georganiseerde activiteiten, waarbij het met elkaar in contact brengen van bewoners en het bevorderen van de gezondheid (vanwege de, uit een onderzoek van de GG&GD gebleken, slechte gezondheid van de bewoners) achterliggende doelstellingen zijn. De Stichting Welzijn Zuidwest is hiertoe door de gemeente opgericht. Het aanbod is gericht op alle leeftijdsgroepen. Sport maakt een belangrijk deel uit van de activiteiten die georganiseerd worden. Voor de bewegingsactiviteiten zijn gekwalificeerde medewerkers in dienst. De meeste activiteiten vinden echter plaats in de andere twee wijken van Utrecht Zuidwest, dus niet in Kanaleneiland. Ook mensen met verschillende culturele achtergronden met elkaar in contact brengen, blijkt niet mee te vallen. Van de mensen die gebruik maken van het welzijnswerk in Kanaleneiland is een grote meerderheid allochtoon, waarvan de Marokkanen het hoogst scoren. Het tienerwerk wordt hoofdzakelijk gedomineerd door Marokkaanse jongens. In het jongerenwerk sluiten groepen elkaar altijd in en uit. Autochtonen doen dat, maar de verschillende allochtone groepen doen dat nog sterker. De hiërarchie in de wijk is duidelijk: Somalische kinderen, die nieuw zijn in de wijk, staan onderaan de ladder, dan volgen de Marokkanen en de Turken. Het gaat ertussen de verschillende groepen soms hard aan toe in de wijk. Autochtonen laten zich al snel niet meer zien bij de activiteiten georganiseerd door het welzijnswerk.

Voor kinderen organiseren de welzijnswerkers in de buurthuizen liever geen competitie spelen. Dergelijke spelen hebben regelmatig uitbarstingen tot gevolg. Hoewel uitbarstingen goed zijn om 'te ontladen', ontbreekt het in de buurthuizen aan voldoende menskracht om dit alles in goede banen te leiden.

Vanuit de gemeente is in iedere wijk een sportjongerenwerker aangesteld. Deze organiseert onder meer sportinstuiven voor jongeren. De sportjongerenwerker heeft slechts een geringe hoeveelheid middelen ter beschikking; de ondersteuning van gemeente en welzijnswerk is gering. Vooral Marokkaanse jongens maken gebruik van dit aanbod. Als er al anderen op af komen, dan verdwijnen zij weer snel.

Meisjes worden minder goed bereikt dan jongens als het gaat om sport- en bewegingsactiviteiten. Deels komt dit doordat de activiteiten van de (sport)jongerenwerkers meer op jongens zijn gericht. Jongens die voor overlast zorgen, kunnen verzekerd zijn van de nodige aandacht van allerlei instanties, waaronder het welzijnswerk.

Voor volwassenen is het sportaanbod van de Stichting Welzijn in Kanaleneiland gericht op fysieke en psychische ontwikkeling van vooral vrouwen. Het wegnemen van een deel van de spanningen en stress, waaraan vele allochtone vrouwen lijden, is een belangrijke doelstelling van dit sportaanbod. De vrouwen moeten in eerste instantie overtuigd worden van het nut van meedoen aan de bewegingsactiviteiten. De welzijnswerkers proberen in te spelen op de problemen die bestaan tussen de verschillende etnische groepen in de wijk, door mensen met elkaar in contact te brengen. Dit gaat zeer moeizaam. Er is groot onderling wantrouwen; de verschillende groepen geven elkaar de schuld van de problemen in de wijk.

Sport op school

Veel Nederlandse kinderen komen op school voor het eerst in aanraking met sport. Dit geldt ook voor de kinderen in Kanaleneiland. Uit het onderzoek is echter duidelijk naar voren gekomen dat de gymlessen op scholen hard achteruit zijn gegaan. Het bewegingsonderwijs krijgt weinig aandacht op de (basis)scholen; het neemt duidelijk een ondergeschikte plaats in binnen het curriculum. Scholen krijgen een beperkt budget voor gymnastiek, handvaardigheid en muziek. Tijdens gymnastieklessen die groepsleerkrachten meestal zelf geven, worden bijna uitsluitend groepsspelen beoefend, omdat dat minder arbeidsintensief is en minder tijd vergt dan individuele activiteiten.

Het aantal kinderen in Kanaleneiland is sterk gegroeid in de loop der jaren; de gymnastiekfaciliteiten zijn niet meegegroeid. Het beschikbare materiaal en de beschikbare ruimtes zijn sterk verouderd en kwalitatief onder de maat. De gemeente Utrecht onderkent inmiddels dit probleem, sinds de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de gymnastiekzalen bij een andere dienst is komen te liggen.

Op scholen in Kanaleneiland worden voor de leerlingen naschoolse (sport)activiteiten georganiseerd. Hoewel veel kinderen hieraan gehoor geven, worden de meeste de naschoolse activiteiten slechts sporadisch georganiseerd en ontbreekt veelal een vervolg op de activiteiten.

De sportverenigingen

De gemeente is op de hoogte van de problemen waarmee veel sportclubs worstelen. Desondanks heeft zij nauwelijks aandacht geschonken aan de problematiek van veel met name Turkse en Marokkaanse clubs in Utrecht. De gemeente doelt hiermee op een aantal problemen die vaker spelen bij clubs met relatief veel allochtone leden dan bij 'witte' clubs.

Allereerst valt op dat de contributie niet of te laat wordt betaald. Ook in Kanaleneiland noemt men dit probleem veelvuldig. Als reden bracht men naar voren dat veel allochtone sporters het Nederlandse verenigingssysteem niet kennen. Het sturen van een acceptgiro door de penningmeester is daardoor vaak zinloos. Andere methoden van contributie-inning werken beter, maar daar zijn de verenigingen weer niet op ingesteld. Een welzijnswerker denkt dat allochtonen gemakzuchtig zijn. Ze krijgen een uitkering en hopen ook voor de betaling van hun contributie op clementie. Zou dat zo zijn, of zouden er nog andere factoren aan het contributieprobleem ten grondslag liggen? Allochtonen zelf geven aan dat zij de contributies van hun kinderen door de slechte sociaal-economische positie waarin zij verkeren, niet kunnen betalen. Veel ondervraagden noemen de hoge contributie als reden voor het niet lid worden van een vereniging. Voor gezinnen met (veel) kinderen die bij een club willen sporten, is dit vaak niet op te brengen.

Een tweede veel gehoord probleem is het gebrek aan kaderleden. Ook hiervoor geven geïnterviewden als reden de onbekendheid van allochtonen met de Nederlandse verenigingsstructuur en -cultuur. Een andere reden is dat veel bewoners van Kanaleneiland andere dingen aan hun hoofd hebben. Bovendien voelen allochtonen zich meer thuis bij de eigen clubs dan bij de traditionele Nederlandse clubs. Vele Nederlandse verenigingen bestaan reeds meerdere decennia. Deze verenigingen hebben een gesloten, historisch bepaalde cultuur en zijn vooral intern gericht. Deze verenigingen houden niet of nauwelijks rekening met andere gewoonten en tradities. Ook het bestaan van (verborgen) discriminatie in de sport en communicatieproblemen doen allochtonen besluiten voor een eigen vereniging te kiezen. Uiteindelijk is het zowel voor autochtonen als voor allochtonen vanzelfsprekend dat ze lid worden van de 'eigen' club waar ze in eigen kring kunnen sporten. De 'eigen' clubs van allochtonen kampen echter met nog meer problemen dan de autochtone clubs. Veel allochtone sportinitiatieven mislukken: zij moeten vaak in korte tijd een aantal maal verhuizen van de ene naar de andere accommodatie. Bovendien maken zij deel uit van een structuur waar ze zich niet in kunnen vinden; zij moeten zich aanpassen aan algemene regels terwijl zij daar (nog) niet altijd toe in staat zijn. In Kanaleneiland zijn geen allochtone verenigingen. Wel is een aantal bewoners van Kanaleneiland lid van allochtone verenigingen die elders in Utrecht hun accommodaties hebben.

Binnen voetbalverenigingen in en rond Kanaleneiland bestaan grote verschillen tussen de samenstelling van de jeugdteams. De ene vereniging heeft vooral jeugdteams met autochtone kinderen, de andere heeft teams met vooral allochtone kinderen en andere hebben gemengde jeugdteams. De laatste verenigingen proberen er bewust voor te zorgen dat de teams ook gemengd blijven. De verenigingen kijken argwanend naar elkaars toelatingsbeleid. Er wordt in het algemeen een relatie gelegd tussen het aantal kinderen van buitenlandse (vooral Marokkaanse) afkomst in een team en het aantal problemen dat de vereniging met zo'n team ondervindt.

Overige sportaanbieders

De sportdeelname in de wijk is laag. Toch zijn er plaatsen in de wijk waar het erop lijkt dat het tegendeel waar is. In een grote sporthal in de wijk bieden enkele sportenthousiasten moedig weerstand tegen het ongunstige sportklimaat in Kanaleneiland.

Een oud-sportconsulent van de gemeente heeft een eigen sportschool opgericht, deels in de sporthal in Kanaleneiland en deels in een sporthal net buiten Kanaleneiland. Hier kan iedereen komen sporten voor een relatief lage prijs. In dezelfde hal is een taekwondoclub actief. Het is een eenmanszaak van een Surinamer. Een aantal vrijwilligers helpt hem bij het geven van trainingen aan voornamelijk kinderen, jongens en meisjes met diverse culturele achtergronden, en een paar volwassenen. Deze initiatiefnemers hebben succes. Zij kennen de bewoners van Kanaleneiland, zij weten hoe ze de mensen moeten en kunnen benaderen. Bij hen kunnen sporters per maand betalen, hebben zij geen verplichtingen, hoeven zij geen kaderfuncties te vervullen, maar kunnen zij lekker sporten. Problemen doen zich niet voor.

Van samenwerking tussen verenigingen onderling en tussen gemeente en verenigingen, scholen, en instellingen is niet of nauwelijks sprake. Verkokering en coördinatieproblemen van het gemeentelijk apparaat maakt integraal sportbeleid, waarbij de gemeente samenwerking tussen diverse sportaanbieders stimuleert, lastig. Samenwerking hangt vooral af van initiatieven van organisaties in of rond de wijk. Vanuit sportverenigingen komt dat initiatief over het algemeen niet, intern gericht als ze zijn. Het contact dat welzijnswerkers hebben met sportverenigingen is minimaal. Samenwerking ontstaat soms op persoonlijk initiatief, maar is meestal eenmalig. Hetzelfde geldt voor de samenwerking tussen welzijnswerkers en scholen als het gaat om sport.

4 Het dorp Haarle

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren we een overzicht van het (deel)onderzoek naar in- en uitsluiting in het dorp Haarle. Als eerste wordt een beschrijving gegeven van het dorp en haar inwoners. Vervolgens gaan we in op het gemeentelijk (sport)beleid en de sport in Haarle.

4.2 Beschrijving van het dorp

Haarle is een dorp met een lange historie. De Haarlese gemeenschap bestaat al 750 jaar. Het dorp ligt geografisch geïsoleerd. Hierdoor is een homogene plattelandsgemeenschap ontstaan waar de Rooms Katholieke kerk eeuwenlang een belangrijke rol heeft gespeeld. Door deze lange historie en geïsoleerde ligging heeft het dorp een sterke eigen identiteit. Haarle maakt samen met de kernen Nijverdal, Hellendoorn, Marle, Daarle en Daarveen onderdeel uit van de gemeente Hellendoorn.

Door de geïsoleerde ligging van het dorp is een homogene gemeenschap ontstaan op sociaal, cultureel en religieus terrein. In het begin van de vorige eeuw is het dorp sterk gegroeid. Deze groei werd vooral veroorzaakt door het hoge geboortecijfer. Mede door deze interne groei heeft het dorp nooit meerdere zuilen gekend. Ook de afgelopen decennia is de samenstelling homogeen gebleven. Waar veel andere gemeenschappen de afgelopen decennia sterk gegroeid zijn, is Haarle nagenoeg even groot gebleven.

De bewoners van het dorp

Het dorp telt 2.182 inwoners en zijn op een enkeling na allemaal van Nederlandse afkomst. De leeftijdsopbouw in Haarle is kegelvormig. Er wonen naar verhouding weinig jongeren tot 24 jaar in Haarle. Dit komt doordat het geboortecijfer de afgelopen decennia is gedaald en doordat de jongeren na de middelbare school wegtrekken uit Haarle. Deze jongeren wonen vaak op kamers omdat er in de regio weinig hogere beroepsopleidingen zijn. Daarnaast is er in Haarle nauwelijks woonruimte beschikbaar voor jongeren die op zichzelf willen gaan wonen. Er zijn veel Haarlénaren in de leeftijd tussen de 24 en 55 jaar. Deze groep komt voort uit de naoorlogse geboortegolf. Er zijn relatief weinig ouderen in Haarle. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat er geen verzorgingshuis in Haarle is. Ouderen die niet meer op zichzelf kunnen wonen, verhuizen meestal naar verzorgingshuizen in omliggende kernen.

De bewoners van Haarle voelen in het algemeen een sterke band met het dorp. De mensen wonen daar met veel plezier en willen niet weg uit het dorp. De sterke band tussen bewoners en hun dorp is onder meer terug te zien in het verenigingsleven: opvallend is het grote aantal vrijwilligersorganisaties en de "kruisbestuiving" tussen de verschillende maatschappelijke en sociale organisaties.

Een voorbeeld is de voorzitter van de plaatselijke schietvereniging die ook de leider van het eerste team van de voetbalvereniging is. Veel mensen doen vrijwilligerswerk. Zowel in de sport als tijdens traditionele Haarlese dorpsfeesten: carnaval, kermis, AMOR, houtdorp, et cetera. Dit zijn sociale evenementen waar het hele dorp voor uitloopt.

De meeste inwoners van Haarle werken buiten Haarle. De werkloosheid onder de Haarlese bevolking is met 4 procent laag te noemen. De grootste werkgevers in het dorp zijn een wegenbouwmaatschappij, een textielfabriek en een elektrotechnisch installatiebedrijf. Al werken de meeste inwoners van Haarle buiten het dorp. In Haarle is nog 2.000 hectare boerengrond.

4.3 Sport in Haarle

Het gemeentelijk (sport)beleid

Haarle is een zelfstandige gemeenschap: de grootste kleine kern in de gemeente Hellendoorn. De gemeente kent geen wijkgericht beleid. Wel voert de gemeente een kleine kernenbeleid. Dat wil zeggen dat het voorzieningenniveau in de kleine kernen op peil moeten worden gehouden. Het beleid om iedere kern zijn eigen (sport-) voorzieningen te geven is onder meer uitgevoerd door de zogenaamde eenderde regeling in te stellen. Deze regeling houdt in dat de gemeente eenderde van de stichtingskosten van een nieuwe sportaccommodatie bijdraagt. Op dit moment is er echter sprake van een "slapende regeling". De regeling bestaat nog wel maar er zijn geen financiële middelen voor beschikbaar. Vanuit de sport is de laatste jaren geen beroep gedaan op de regeling. Dit kan betekenen dat het sportvoorzieningenniveau redelijk op peil is. In het dorp zijn dan ook mooie en goed onderhouden sportaccommodaties. Ook de omgeving van Haarle, de Sallandse heuvelrug met zijn heide en bossen nodigt uit tot fietsen, wandelen en andere vormen van sportieve recreatie.

De gemeente Hellendoorn heeft een specifieke commissie voor sport, de BLOS (Bestuurscommissie voor Lichamelijke Opvoeding en Sport). Deze commissie heeft beleidsbevoegdheid, mits de financiële consequenties binnen de raadsbegroting blijven.

Het accommodatiebeleid is al jarenlang de kern van het sportbeleid van de gemeente Hellendoorn. De gemeente wil in de eerste plaats zorg dragen voor goede voorzieningen. Inmiddels is er een omslag in het gemeentelijk sportbeleid. Doel van het nieuwe beleid is: *"het behoud van kwaliteit en meer zorg voor de sportorganisaties"*. Dit beleid is nog niet aan het papier toevertrouwd. Een belangrijk onderwerp is nog steeds de privatisering van sportaccommodaties. De gemeente voerde in de jaren zeventig het beleid om alle sportaccommodaties in gemeentelijk beheer te krijgen. De gemeente was van mening dat dit de kwaliteit en de continuïteit van de accommodaties ten goede zou komen. Eind jaren tachtig heeft de gemeente dit beleid mede uit bezuinigingsoverwegingen teruggedraaid. In Haarle zijn de meest accommodaties nog steeds van oudsher in handen van plaatselijke verenigingen.

Sportstimulering

De afdeling sportzaken voert een beperkt actief doelgroepen beleid. Zo worden er bijvoorbeeld activiteiten georganiseerd voor 55 + ers. Deze activiteiten worden alleen in Hellendoorn georganiseerd. De afdeling sport is niet exact op de hoogte van de activiteiten die door Welzijn Ouderen in Haarle worden georganiseerd. In de gemeente staat sport grotendeels op zichzelf. Er wordt nog weinig vanuit integrale kaders gewerkt. Specifiek wijkgericht werken wordt vanwege de schaalgrootte niet reëel geacht.

De sportverenigingen worden financieel ondersteund door de gemeente. Dit gebeurt door middel van de tariefstelling, de subsidies voor jeugdsport en de subsidies voor kadervorming. De tarieven voor de gebruikers van sportaccommodaties betaalbaar maken en houden is het belangrijkste middel van sportstimulering. De gemeente hoopt de drempel voor mensen om te gaan sporten op deze manier zo laag mogelijk te houden. De jeugdsportsubsidie is een financiële vergoeding voor verenigingen. De verenigingen krijgen een vast bedrag uitgekeerd in de vorm van accommodatiesubsidie bij jeugdgebruik. De gemeente hoopt dat de verenigingen hierdoor de contributie voor hun jeugdleden laag houden, al erkent de gemeente dat dit geen goed sturingsmiddel is. De verenigingen zijn vrij om te bepalen wat zij met deze subsidie doen en welke activiteiten zij voor de jeugd organiseren. De subsidies voor kadervorming voor verenigingen worden niet optimaal gebruikt. Het blijkt dat een aantal verenigingen in Haarle niet op de hoogte is van het bestaan van deze subsidie.

De gemeente organiseert jaarlijks kennismakingscursussen voor basisschoolkinderen in alle dorpen. De gemeente organiseert dit sportoriëntatie en -keuze programma 'Kennismaken met sporten' al vanaf 1987. Door kinderen in de basisschoolleeftijd te laten kennismaken met diverse takken van sport worden de kinderen in de gelegenheid gesteld zelf een keuze te maken voor een sport die goed bij ze past. Deze kinderen kunnen na schooltijd één of meer sportcursussen bij verenigingen volgen. De cursussen worden in drie perioden aangeboden en bestaan uit vijf tot tien lessen en worden hoofdzakelijk gegeven in Hellendoorn en Nijverdal, de twee grootste kernen in de gemeente. Ook voor ouderen worden samen met ouderenorganisaties sportactiviteiten georganiseerd.

Wat opvalt bij de sportstimuleringsactiviteiten die door de gemeente worden georganiseerd, is dat er weinig deelnemers uit Haarle afkomstig zijn. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de keuze van de locatie van de activiteiten. Binnen het sportstimuleringsbeleid is de plaats waar de deelnemers vandaan komen geen aandachtspunt

Sportdeelname in het dorp

De sportdeelname in Haarle is met 72 procent hoger dan de gemiddelde sportdeelname in Nederland. De opbouw van de sportdeelname vertoont wel veel overeenkomsten met die van heel Nederland. Zo neemt de sportdeelname af naarmate de leeftijd stijgt. Ook sporten hoger opgeleiden en mensen met een hoger inkomen meer dan mensen met een lagere opleiding en mensen met een lager inkomen. Een verschil met de gemiddelde Nederlandse sportdeelname is dat in Haarle meer vrouwen dan mannen sporten. 80 procent vrouwen en 62 procent van de Haarlese mannen doen aan sport.

Een ander verschil is dat relatief veel ouderen in Haarle deelnemen aan sport. Meer dan de helft van alle 65-plussers doen aan sport.

Als wordt gekeken naar het ledenbestand van sportorganisaties in Haarle, dan blijkt dat bijna alle sporters uit Haarle komen. Van de Haarlénaren sport de meerderheid bij een vereniging in het eigen dorp. Vooral jongeren en ouderen sporten in Haarle. De belangrijkste verklaring hiervoor ligt in het hoge sportvoorzieningsniveau in combinatie met het gebrek aan mobiliteit van jongeren en ouderen. Om te kunnen sporten in Nijverdal of Raalte moet een afstand van minimaal vier kilometer worden overbrugt. Voor jongeren en ouderen die aangewezen zijn op de fiets of het openbaar vervoer, is dit een behoorlijke afstand.

Sporters met een lager of modaal inkomen en sporters met een lagere of middelbare opleiding sporten het meest in het eigen dorp. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de hiervoor genoemde sportdeelname onder jongeren en ouderen. Zij hebben minder vaak een hogere opleiding (of zijn nog bezig met een opleiding) of een hoger inkomen.

In hoeverre identificeren de inwoners van Haarle zich met hun dorp? En bestaat er een relatie tussen identificatie en sportdeelname? De overgrote meerderheid van de Haarlénaren identificeert zich met het dorp. Interessant is dat sporters zich meer met Haarle identificeren dan niet sporters. Als dit wordt gecombineerd met het feit dat de meeste Haarlénaren sporten met vrienden uit Haarle wordt het beeld bevestigd dat sport in Haarle een belangrijke sociale functie heeft.

Sportvoorzieningen

Voor een dorp met tweeduizend inwoners is er een behoorlijk voorzieningsniveau. Er zijn vele openbare trap- en speelvelden, pleintjes en voorzieningen voor de georganiseerde sport. Het ruime aantal voorzieningen kan in stand worden gehouden doordat de Haarlese gemeenschap zelf verantwoordelijk is voor de aanleg en de uitvoering van het onderhoud. Het voortbestaan van de voorzieningen is beperkt afhankelijk van gemeentelijke beleid zoals bijvoorbeeld bezuinigingen.

Sportverenigingen als sportaanbieder

In Haarle zijn tien sportverenigingen. Een voetbalvereniging, een volleybalvereniging, een handbalvereniging, een gymnastiekvereniging, een tennisvereniging, een schietvereniging, een kruisjasvereniging, een pony- en een paardrijvereniging. Er is geen verband tussen sociale afkomst en van welke vereniging men lid wordt. Hoewel voetbal, handbal, gym en tennis voorheen één omnivereniging vormden, zijn het nu afzonderlijke verenigingen. Een omnivereniging bleek financieel onhandig te zijn.

De sportverenigingen kennen een sterk gevoel voor traditie. Dit blijkt uit jaarlijks terugkerende evenementen en de kennis van het verleden van de vereniging. De meeste sportverenigingen hebben een stevige basis in de Haarlese samenleving. Daarmee is een relatief ruim sportaanbod dicht bij huis gegarandeerd. Voor sporters kan deze traditie een gevoel van zekerheid, van identificatie en sociale binding geven. Het gevoel voor traditie mag zekerheid bieden in het sportaanbod, het heeft ook een keerzijde.

Traditie kan gebruikt worden als argument om zaken bij het oude te laten. Een voorbeeld hiervan is de weigering van de voetbalvereniging om meisjes toe te laten tot de vereniging. Reglementair is er geen enkele belemmering om meisjes in de jeugd gemengd te laten voetballen. Het argument dat het aanbieden van voetbal voor meisjes de ondergang zou kunnen betekenen voor de handbalvereniging is sterk traditiebepaald. Bij de argumentatie wordt uitgegaan van het bestaande. De afspraken kunnen niet worden veranderd, zodat de handbalvereniging wellicht ook toegankelijk kan worden door jongens en "de stand gelijk getrokken wordt".

Een groot deel van de sportactiviteiten in Haarle worden nog op traditionele wijze georganiseerd. Dat betekent dat de meeste verenigingen trainingen en competitie aanbieden. Steeds meer oudere sporters en ouders met jonge kinderen willen blijven sporten. Deze groepen willen vaak geen competitie meer spelen. Voor de ouderen geldt dat zij sporten om gezond in beweging te blijven en om sociale contacten te onderhouden. Voor de groep jonge ouders geldt dat de verplichting van een competitie (vaak in het weekeinde) een te zware wissel trekt op hun gezinsleven. Activiteiten die aansluiten bij de behoefte van deze doelgroepen blijken goed aan te slaan. Voorbeelden zijn de zelfstandige zaalvoetbal- en volleybalgroepjes voor ouderen. Voor de jonge ouders blijken vooral activiteiten als steps en line-dance aantrekkelijk. De meeste sportactiviteiten worden gewoontegetrouw georganiseerd. Pas als activiteiten wegens dalende deelname in gevaar komen gaan sportaanbieders kritisch naar hun eigen aanbod kijken. Dit kan leiden tot een aangepast sportaanbod. Een voorbeeld van regelaanpassing is de invoering van het opgelegde schieten door de schietvereniging. Hierdoor kunnen ook oudere schutters plezier houden in het schieten. Een ander voorbeeld is aanbieden van aangepaste activiteiten voor nieuwe doelgroepen, zoals peutergym en kabouterhandbal.

Sportaanbieders zijn vaak gericht op hun eigen voortbestaan, pas als het voortbestaan wordt bedreigd komen sportaanbieders in actie. Vaak zijn zij zich niet bewust van hun sportcultuur en de kenmerken van hun aanbod. Ook ontbreekt vaak de kennis over hun doelgroepen. Samen kan dit leiden tot een discrepantie tussen sportaanbod en sportbehoefte.

Sport op de basisschool

Al vanaf de basisschoolleeftijd worden kinderen bekend gemaakt met sport. Er zijn zelfs sportactiviteiten voor zeer jonge kinderen zoals peutergym en kabouterhandbal. Daarnaast kent de inzet van de basisschool bij sportactiviteiten een lange geschiedenis. Al in de jaren vijftig zette de toenmalige schoolmeester zich in voor sportieve activiteiten voor de kinderen. Sport wordt gezien als een welkome en noodzakelijke afwisseling voor kinderen op school.

Over het algemeen zijn de Haarlese kinderen sportief. Vanaf groep drie hebben de kinderen twee klokuren sport in de week. Bij de jongste groepen zit hier ook zwemles bij. Gymles voor de oudere groepen is verdeeld naar toestellen en spelvormen. Bij het geven van de spelvormen wordt rekening gehouden met de sporten die in het dorp worden aangeboden. Bovendien bezoeken stagiairs van de lerarenopleiding Lichamelijke Opvoeding de school met enige regelmaat. Dit geeft nieuwe ideeën voor de lichamelijke opvoeding op de school en houdt kinderen en leerkrachten gemotiveerd.

De school doet jaarlijks mee aan een schooltoernooien. Maar omdat veel schoolsporttoernooien in de vakanties door sportverenigingen worden georganiseerd, kan de school niet aan meer toernooien meedoen. Dit vraagt teveel inzet van de leerkrachten in hun vrije tijd.

De relatie tussen de Haarlese sportverenigingen en de basisschool is goed. Informatie van sportverenigingen wordt vaak via de school verspreid. Ook de werving van kinderen gaat vaak via de school. Daarnaast wordt veel informatie rechtstreeks via het plaatselijke informatieblad bekendgemaakt.

Overige Sportaanbieders

De meeste sporters in Haarle zijn lid van de plaatselijk sportverenigingen. Toch zijn er naast deze sportverenigingen nog een aantal andere mogelijkheden om in min of meer georganiseerd verband aan sport te doen. Zo organiseert de Stichting Welzijn Ouderen activiteiten voor ouderen in Haarle. De Stichting bestaat ruim vijfentwintig jaar en organiseert onder meer gymnastiek, sjoelen en volksdansen. Daarnaast zijn er ook andere instanties die stoelgymnastiek, handwerken of bloemschikken organiseren. De betrokkenheid van ouderen bij de stichting blijkt wel uit het aantal donateurs: ruim tweehonderdvijftig bewoners steunen de activiteiten.

Sinds een paar jaar worden ook Callanetics en Line-Dance aangeboden. Deze activiteiten worden georganiseerd door commerciële aanbieders.

5 De wijk Schelfhorst in Almelo

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een samenvatting van het (deel)onderzoek naar in- en uitsluiting in de wijk Schelfhorst in de gemeente Almelo. In paragraaf 5.2 wordt eerst een beschrijving gegeven van de wijk en haar inwoners. Vervolgens gaan we in paragraaf 5.3 nader in op het gemeentelijk (sport)beleid en de sport in de Schelfhorst.

5.2 Beschrijving van de wijk

De Schelfhorst is een van de negen wijken van Almelo. Deze gemeente is de kleinste stad van 'de grote steden' van Nederland. Het is een 'vriendelijke provinciestad' met hardnekkige grootstedelijke problematiek. Alle problemen van de grote stad – probleemwijken, concentraties van problemen bij specifieke groepen, verpaupering, langdurige werkloosheid, veiligheidsproblematiek, hoge percentages vroegtijdige schoolverlaters en toenemende aantallen dak- en thuislozen – zijn in Almelo aanwezig. De koopkracht is laag en menigeen die het zich kan veroorloven, verlaat de stad en gaat in omliggende dorpen wonen. Jonge mensen die gaan studeren aan hogescholen en universiteiten vertrekken noodgedwongen naar andere steden. Slechts weinigen keren terug naar Almelo. Zo verdwijnen de beter gesitueerden uit de stad. De lager en ongeschoolde bewoners blijken daarentegen een sterke stadsbinding te hebben.

De armoede van de stad is terug te voeren naar het verleden, naar de opkomst van de textielindustrie. Deze heeft veel ongeschoolden naar Almelo gelokt. Aan het begin van de vorige eeuw waren het Drentse veenboeren en in de tweede helft ervan waren het vooral uit Turkije afkomstige gastarbeiders die naar Almelo trokken. Na de ineenstorting van de textielnijverheid zijn deze laag- en ongeschoolde arbeiders voor een groot deel werkloos geworden. Het aantal werklozen in Almelo is nog altijd relatief hoog, terwijl het gemiddelde opleidings- en inkomensniveau laag is gebleven.

In de jaren '60-'70 groeit in Almelo de behoefte aan meer woonhuizen. Aan de noordoostzijde van de stad ligt een agrarisch gebied dat men uitstekend geschikt acht voor stadsuitbreiding. Dit gebied staat bekend als de Schelfhorst. De Schelfhorst is een van de grootste wijken van Almelo met 12.400 inwoners. Deze wijk is voor het grootste deel in de jaren '70 gebouwd als woonwijk. De Almeloërs zelf wilden er eerst niet wonen. De wijk lag te ver weg van het centrum. Bovendien lag de wijk 'midden tussen de weilanden', geen aantrekkelijke plaats voor de stedelingen. De huizen die in de wijk gebouwd werden, waren relatief goedkoop. Het waren voornamelijk huurhuizen. Dit trok volgens bewoners vooral 'minder gesitueerden' aan, waardoor de wijk een nog slechtere naam kreeg. Er trad verloedering op in de wijk. Volgens de verhalen gingen mensen alleen in de Schelfhorst wonen als ze nergens anders meer terechtkonden. Het heeft lang geduurd voordat de wijk in trek kwam bij de bewoners van Almelo.

Sinds de woningbouwverenigingen zijn begonnen met de verkoop van huurhuizen – er zijn inmiddels bijna evenveel koopwoningen als huurwoningen in de wijk – heeft de wijk een positiever imago gekregen. De wijk trekt nu mensen uit verschillende economische klassen.

De Schelfhorst is verdeeld in zes buurten. Twee van deze buurten, waar relatief veel hoogbouw is, staan bekend als probleembuurten. Een andere buurt stamt nog van voor de bouw van de Schelfhorst; hier wonen nog veel oorspronkelijke bewoners. De overige drie buurten zijn de wat rijkere delen van de Schelfhorst. Er zijn voldoende voorzieningen in de wijk: een winkelcentrum, een bloeiend wijkcentrum, diverse scholen, kerken, een sporthal, sportzaaltjes, trapveldjes, een voetbalvereniging, een tennisvereniging, gymnastiekverenigingen, badminton- en volleybalverenigingen, een grote recreatievereniging, parken enzovoorts.

De bewoners van de wijk

De Schelfhorst is een typische woonwijk; het is er opvallend rustig op straat en overdag heeft de Schelfhorst een bijna 'ingeslapen' karakter. Van het dagelijkse leven van de bewoners is weinig te bespeuren. Toch is het een van de grootste wijken van Almelo. Het aantal mensen in de leeftijdsgroep van 45-54 is opvallend hoog. Het zijn de bewoners die zich bij het ontstaan van de wijk hier gevestigd hebben. In vergelijking met de situatie in heel Almelo, is het aantal 20-29 jarigen in de Schelfhorst ondervertegenwoordigd en zijn de groepen 4-12 jarigen en 13-19 jarigen oververtegenwoordigd. Het aantal allochtonen, merendeels Armeniërs, is met twee procent laag te noemen. De Armeense gemeenschap is hecht. De meeste van hen zijn goed geïntegreerd. De meeste Armeense kinderen volgen katholiek Nederlands onderwijs en spreken vloeiend 'Twents'.

De wijkbewoners komen uit heel Nederland. Het is een wijk met relatief veel 'import'. De sociaal-economische positie van de wijkbewoners is redelijk goed. De werkloosheid in de Schelfhorst (7%) is lager dan in de rest van Almelo. De meeste bewoners hebben een gemiddeld inkomen. Bewoners zijn redelijk tevreden over hun wijk. Alleen de voorzieningen voor kinderen en jongeren laten volgens hen te wensen over.

In het algemeen is de anonimiteit in de wijk vrij groot. Het is een grote wijk waar veel mensen wonen die buiten de wijk werken. Mensen kennen elkaar niet of nauwelijks, behalve in de oude buurten waar nog veel oorspronkelijke bewoners toeven. Bewoners, zo gaan de verhalen, laten niet snel het achterste van hun tong zien. Ze zijn voorzichtig in hun uitlatingen, in tegenstelling tot westerlingen. De wijkbewoners 'wonen achter hun voordeur'. Bewoners van de Schelfhorst hebben wel veel kritiek op elkaar, maar zullen die nooit openlijk uitspreken. De deelname van bewoners aan wijkactiviteiten is gering. Initiatieven van politie en welzijnswerk vinden nauwelijks gehoor. Oudere bewoners vertonen een intolerantie ten aanzien van jongeren.

Almelo is in 1994 gestart met de wijkaanpak. Men wilde de afstand tussen de burgers en het gemeentebestuur verkleinen en de deelname van bewoners aan het wijkleven vergroten. Zo hoopte men meer draagvlak te kunnen krijgen voor het gemeentebeleid. Iedere wijk heeft een eigen karakter en iedere wijk vergt een eigen aanpak.

De Schelfhorst, de grootste wijk van Almelo met veel 'import' en een hoog percentage jeugd, heeft ook een heel eigen problematiek. Voor jeugd en jongeren is er weinig te doen in de wijk. Sport zou hier op aan kunnen sluiten. Sport krijgt de laatste jaren binnen de gemeente steeds meer aandacht. Sport is en leuk en nuttig. Deze combinatie maakt sport tot een uitstekend middel om maatschappelijke doeleinden te bereiken. Politici zijn zich hier inmiddels van bewust.

5.3 Sport in de Schelfhorst

Het gemeentelijk (sport)beleid

De afdeling Sport & Recreatie is in samenwerking met de sportraad verantwoordelijk voor het sportbeleid. De sportraad in Almelo heeft een unieke positie. Heeft een sportraad in de meeste Nederlandse gemeenten slechts een adviserende functie, in Almelo heeft de sportraad vanuit de gemeenteraad gedelegeerde taken en bevoegdheden en zelfs een eigen budget. Besluitvorming voor de sport verloopt via de sportraad, hoewel het uiteindelijke primaat altijd bij de gemeente zal blijven liggen. Deze constructie werkt alleen zolang de gemeenteraad taken wil delegeren. Soms blijken politieke belangen te groot en worden de leden van de sportraad (en ambtenaren van de afdeling Sport & Recreatie) tijdelijk buiten spel gezet. Dit werkt frustrerend en demotiverend. Het intensief inzetten van de leden van de sportraad heeft grote voordelen. Deze leden komen uit de sportwereld. Zij zijn deskundigen op het gebied van de sport; zij hebben veel kennis van en contacten in de sportwereld. De communicatielijnen met de achterban zijn kort. Zij weten wat er leeft in sportverenigingen. Dit sterke punt heeft ook zijn keerzijde. De sportraad moet opkomen voor de belangen van verenigingen en zij is tegelijkertijd een verlengstuk van de gemeente. De verenigingen verwachten steun en belangenbehartiging van de sportraad. De gemeente bepaalt uiteindelijk het definitieve beleid, waardoor verwachtingen van verenigingen niet altijd waar te maken zijn. Gemeenteambtenaren daarentegen vrezen dat door de grote aandacht die de sportraad heeft voor verenigingen, deze te veel de dienst uit zullen gaan maken. Men heeft de indruk dat de sportraad te weinig specifieke aandacht heeft voor de jeugd en andere groepen die niet in verenigingsverband sporten. Ook vindt de gemeente de sportraad niet representatief voor de sporters van Almelo. Vrouwen, jongeren en allochtonen zijn sterk ondervertegenwoordigd.

Sportstimulering

De sociaal-maatschappelijke versterking van de stad is een belangrijke opgave voor Almelo, zo stelt men in het nieuwe meerjaren ontwikkelingsplan van Almelo. Een van de centrale doelstellingen in dit lange termijn beleidsplan is: iedereen actief. Niemand mag in de toekomst nog onvrijwillig aan de zijlijn staan. Het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk, ook in de sport, ziet men als middelen om mensen actief te betrekken. Vooral mensen uit achterstandsgroepen wil men hierin stimuleren omdat men verwacht dat door participatie in een sportvereniging hun positie in de samenleving zal verbeteren. Dit is een van de belangrijke redenen waarom de gemeente sportparticipatie stimuleert. Een andere reden is het geloof dat sport een bijdrage kan leveren aan de sociale binding en integratie van diverse groeperingen.

Sport biedt een ontmoetingsmoment voor mensen van verschillende pluimage. Sport is bovendien leuk en gezond. Zo kan het aangename met het nuttige verenigd worden.

Iedereen actief, is het motto. Dit dient wel binnen bestaande structuren te gebeuren. De gemeente Almelo heeft op alle fronten duidelijk gekozen voor een integratiebeleid. Ook binnen het sportbeleid vinden we dit streven terug. Allochtonen worden uitdrukkelijk gestimuleerd aan sport deel te nemen. De gemeente wil hen 'koste wat het kost vooral gebruik laten maken van de reguliere voorzieningen en kaders'. Beleidsmakers willen voorkomen dat mensen zich nog sterker in eigen kring gaan bewegen, zodat ze er steeds moeilijker uit zullen en kunnen stappen.

In de afgelopen jaren is het zwaartepunt van het sportbeleid verschoven van accommodatieonderhoud naar kwaliteitsverbetering van kader. De afdeling Sport & Recreatie organiseert in samenwerking met de sportraad Overijssel thema-avonden. Kaderleden kunnen subsidie aanvragen voor het volgen van vrijwilligerscursussen bij hun eigen sportbond. Ook zijn er een subsidieregeling en andere mogelijkheden voor ondersteuning bij wervingsactiviteiten.

Betaalbaarheid is een belangrijke doelstelling binnen het sportbeleid in een stad waar de werkloosheid hoog is. De gemeente voorziet in een algemene subsidieregeling: 'de verordening minima'. Almeloërs behorend tot de minima kunnen aanspraak maken op een gemeentelijke vergoeding van maximaal f 200 per jaar voor kosten van vrijetijdsbesteding waaronder ook contributies van sportverenigingen vallen. Hoewel deze regeling in het stadsblad, in de gemeentegids en in clubblaadjes staat vermeld, maken mensen hier weinig gebruik van. Ondanks alle publicaties blijkt toch niet iedereen op de hoogte te zijn van deze regeling. Bovendien heeft de weg naar het subsidieloket een hoge drempel. Om de sportverenigingen en sporters financieel tegemoet te komen, verstrekt de gemeente jeugdlidsubsidie. Voor ieder jeugdlid krijgt een vereniging een bepaalde bijdrage.

De afdeling Sport & Recreatie heeft tevens een spreidingsbeleid ingevoerd. Men is van mening dat de afstand tussen sportaccommodaties en woningen niet te groot mag zijn. Niet alle sportvoorzieningen kunnen op wijkniveau gerealiseerd worden. Sommige sporten, zoals rugby en honkbal, zijn alleen op stadsniveau mogelijk.

Een nieuwe ontwikkeling binnen de sportsector is de privatisering van voorzieningen. De gemeente wil beheer en onderhoud van sportaccommodaties zoveel mogelijk uitbesteden. Sportvelden blijven nog in beheer van de gemeente omdat deze cultuurtechnisch onderhoud vergen. Het doel dat de gemeente wil bereiken met de privatisering is in de eerste plaats het vergroten van de verantwoordelijkheid bij gebruikers. Deze blijken zorgvuldiger met accommodaties om te gaan als deze eigendom zijn van de vereniging. Een ander doel van privatisering is bezuiniging. Op termijn verwacht de gemeente voordeel van de privatiseringen.

Het is Sport & Recreatie vorig jaar gelukt om ruim een miljoen gulden aan overheidssubsidie binnen te halen. Van deze subsidie financiert men vijf grote projecten. Het grootste deel van deze projecten organiseert de sectie sportstimulering van de afdeling Sport & Recreatie. Een van deze projecten is het sportbuurtwerk. Dit project wil men uitbreiden naar drie andere wijken, waaronder de Schelfhorst.

Sportdeelname in de wijk

Bewoners van de Schelfhorst blijken redelijk sportief te zijn. Het landelijk sportbeeld doet zich ook in de Schelfhorst gelden. Zo sporten de bewoners naarmate zij ouder worden steeds minder, met een lichte uitzondering voor bewoners in de categorie 40-65 jaar. De terugloop in sportparticipatie in de leeftijdscategorie 25-39 jaar komt waarschijnlijk omdat bewoners van die leeftijd aan een carrière werken, een gezin stichten en vervolgens jarenlang de zorg voor jonge kinderen hebben waardoor zij weinig tijd overhouden voor sport. De 65-plussers volgen de landelijke trend, ondanks alle inspanningen van de gemeente om het (weer) aan het sporten te krijgen.

Jeugd en jongeren sporten veel in verenigingsverband, vooral de voetbalsport voor de jongens en gymnastiek voor de meisjes scoren hoog. Ook in de Schelfhorst zien we dat jongeren afhaken als ze een jaar of 15 oud zijn. Zij krijgen andere interesses, zij willen in hun vrije tijd geld verdienen of zij willen een andere sport gaan beoefenen. Jongeren hebben de neiging te zappen van de ene sport naar de andere. De etnische achtergrond van de bewoners blijkt niet veel invloed te hebben op het sportgedrag. 63 procent van de Nederlanders in de wijk doet aan sport en 60 procent van de niet-Nederlanders heeft de afgelopen 12 maanden wel eens aan sport gedaan.

In de Schelfhorst wonen relatief gezien weinig allochtonen. Onder sporters en verenigingskader zijn de allochtonen ondervertegenwoordigd. Bij het zaalvoetbal (recreatievereniging) spelen veel Italianen; een aantal Indonesiërs doet aan badminton; bij de tennisclub zijn het bijna louter autochtonen; alleen de voetbalclub mag zich verheugen op meerdere leden van allochtone afkomst. De Armeense jongens uit de wijk voetballen er en Turkse jongens uit andere wijken ook. In het verleden heeft de voetbalclub zelfs twee Turkse elftallen gehad. Door allerlei (culturele) verschillen is dat mis gelopen.

De Turkse elftallen hebben de afgelopen jaren heen en weer getrokken van voetbalclub naar voetbalclub. Zij hebben initiatieven ontplooid om een eigen club op te richten. Er waren al over de 400 handtekeningen verzameld, maar de poging liep uiteindelijk op niets uit. De gemeente wilde geen eigen accommodatie regelen, omdat er gezien de vraag al voldoende accommodaties waren. Een nieuwe accommodatie creëren, zou dan betekenen dat elders accommodatie weg moest. Mede gezien het integratiebeleid van de gemeente vond zowel de sportraad als de afdeling Sport & Recreatie dat een nieuwe Turkse vereniging een accommodatie moest delen met een reeds bestaande vereniging. Bij een zaterdagvereniging zou de Turkse vereniging een zondagvereniging kunnen worden of bij een zondagvereniging een zaterdagvereniging, had men bedacht.

Ondanks herhaalde pogingen van de Turkse initiatiefnemers, wilde geen enkele bestaande vereniging haar accommodatie delen. De voetbalvereniging van de Schelfhorst ging zelfs zover, dat zij (tijdelijk) een eigen zaterdagvereniging oprichtte om het de Turken onmogelijk te maken aanspraak te maken op het gebruik van de accommodatie. Met Turkse spelers binnen de vereniging zegt men geen problemen te hebben, zolang ze maar geïntegreerd zijn binnen autochtone elftallen. De Turkse spelers zeggen wel problemen te hebben als minderheid binnen een autochtoon elftal. Alleen het douchen al roept vele emotionele reacties op. Ook al zegt niemand er iets van dat allochtone spelers met onderbroek onder de douche gaan, de Turkse spelers zelf vinden 'al die blote lijven' een crime. Van echte integratie binnen een elftal is geen sprake. Ook in de kantine is dat duidelijk. Als er al allochtonen zijn, zitten zij apart van de autochtonen.

Wat betreft het spel op de velden hebben de verschillende groepen ook ieder hun eigen beeldvorming over elkaar. De autochtonen klagen over het fanatieke spel van de allochtonen: 'als de Turken in het elfde spelen, krijg je de indruk dat Turkije 1 speelt, zo fanatiek zijn zij. De spelers van het elfde van een Nederlands team begrijpen dat niet.' De Turkse spelers klagen over het 'boerenvoetbal van de Nederlanders'.

De gemeente als sportaanbieder

Weinig bewoners van de Schelfhorst maken gebruik van het sportaanbod van de gemeente, het welzijnswerk, en het sociaal-cultureel werk. De gemeente probeert met allerlei initiatieven mensen meer tot bewegen uit te dagen. Echt succesvol zijn deze initiatieven niet. Wel zijn de toernooien die de gemeente voor de schooljeugd organiseert erg in trek. Veel initiatieven van gemeente, welzijnswerk en het sociaal-cultureel werk zijn gericht op probleemjongeren. Het sportbuurtwerk moet in de Schelfhorst nog van de grond komen. Het sportbuurtwerk opereert in Almelo zelfstandig, dat wil zeggen dat het niet verbonden is aan een wijkcentrum, buurthuis of welzijnswerk. Het doel van het sportbuurtwerk is mensen met behulp van sport en bewegen plezier te geven en hen ontmoetingsmogelijkheden te bieden. Samenwerking tussen de verschillende sociale partners is redelijk, maar kan beter.

De sportverenigingen

Het gebrek aan capabele en betrokken vrijwilligers is een van de grootste problemen waar verenigingen mee kampen. Vrijwilligersschaarste heeft altijd bestaan, maar in de loop der jaren wordt het wel steeds nijpender. Aan de ene kant hebben mensen minder tijd over voor vrijwilligerswerk en aan de andere kant stellen verenigingen, sportbonden en gemeente steeds hogere eisen aan vrijwilligers. Jongeren lijken nauwelijks geïnteresseerd in vrijwilligerswerk. Zij willen zich niet binden en zij voelen zich minder betrokken bij een vereniging dan ouderen. Jongeren kunnen kiezen tussen vele alternatieven. Bovendien hebben zij hele andere interesses. De gemeente ziet oplossingen in schaalvergroting, met andere woorden: fusies. Door schaalvergroting zouden verenigingen in staat zijn professionele managers aan te stellen.

Ook zien we dat het merendeel van de sportverenigingen traditioneel aanbodgericht zijn. Er wordt niet of nauwelijks gekeken naar de wensen van de bewoners van de Schelfhorst. Bovendien gaat de meeste aandacht uit naar de prestatiesport. Het eerste elftal of team of de individuele topsporter zijn belangrijk en krijgt daarom veel aandacht. De idee erachter is dat een succesvol elftal, team of topsporter nieuwe leden zal aantrekken. Ondertussen vergeet men de jeugdleden min of meer en heeft men slechts minimale aandacht voor de minder getalenteerde sporters. Bij de recreatiesportvereniging is het net andersom: de recreanten zijn welkom terwijl de mensen die aan de competitie sport willen meedoen, buitengesloten worden. Het lijkt bij deze vereniging een natuurlijke selectie: leden die goed of fanatiek zijn in hun sport, en/of die aan de competitie willen deelnemen, zoeken na verloop van tijd hun heil elders.

De verenigingen in de Schelfhorst hebben hun eigen cultuur. Leden van een bepaalde club zijn herkenbaar aan de clubkleding en aan gedrag. Verenigingen zijn vaak gesloten wereldjes waar nieuwelingen moeilijk binnenkomen. Het zijn internergerichte bolwerken; bemoeienissen betreffen alleen de eigen leden en de eigen activiteiten. Met buitenstaanders, of dat nu autochtonen of allochtonen zijn, heeft men niet of nauwelijks te maken. Verenigingsleden zijn als er 'vreemden' binnenkomen snel bang voor verlies van hun cultuur, hun identiteit.

Voor allochtonen sluiten de sportverenigingen zich nog meer af dan voor 'vreemde' autochtonen. De meeste verenigingen zitten niet te wachten op allochtone leden. Allochtonen ziet men meer als een potentieel probleem dan als potentiële leden voor de club. Ze vinden allochtonen te emotioneel en te temperamentvol. De allochtonen daarentegen hebben problemen met 'die boeren; die schoppen je keihard en dat mag wel'. Het is 'wij' tegen 'zij'. Allochtonen voelen zich niet welkom en niet thuis in de autochtone verenigingen. Allochtonen willen ook een eigen club met een eigen cultuur, waar zij zich thuis voelen te midden van hun eigen mensen.

In de Schelfhorst maken verschillende sportverenigingen gebruik van de sportfaciliteiten in de wijk. De Recreatieve Sport Vereniging Schelfhorst heeft een historische band met de wijk. Deze vereniging is ontstaan uit de wijkorganisatie Stichting Samenlevingsopbouw Schelfhorst. Ongeveer 80 procent van de 600 leden, jong en oud, woont in de Schelfhorst. De vereniging is een omnisportvereniging. Bij deze vereniging blijkt dat de binding van de leden met de tak van sport die zij beoefenen groter is dan de binding met de vereniging als geheel. Ook andere sportverenigingen die activiteiten aanbieden in de Schelfhorst hebben een belangrijke wijkfunctie.

De school als sportaanbieder

Sport krijgt op scholen zelden hoge prioriteit, ook al is iedereen het erover eens dat sport voor kinderen belangrijk is. De basisscholen in de Schelfhorst hebben een bepaald aantal uren extra voor een docent gymnastiek, handvaardigheid of muziek. Alleen de vrije school heeft een gediplomeerde gymnastiekleraar. Dit dankzij extra financiële bijdragen van de ouders. De andere scholen hebben niet gekozen voor een gymnastiekdocent. De groepsleerkrachten geven de gymnastieklessen zelf. Schoolgymnastiek stelt in de Schelfhorst niet veel voor: twee keer per week krijgen de kinderen drie kwartier gymles. De tijd die de kinderen nodig hebben om heen en weer naar de sporthal te lopen en om zich om te kleden gaat hier nog vanaf. Het onderwijzend personeel onderkent wel een behoefte aan bewegen bij de kinderen. Kinderen zijn ook erg enthousiast over de toernooien die de gemeente in samenwerking met de sportverenigingen organiseert. Op iedere school geeft men aan dat het schoolzwemmen terug zou moeten komen.

6 De Lelystadse wijk Schouw en omstreken

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van het (deel)onderzoek naar in- en uitsluiting in de wijk Schouw en omstreken in de gemeente Lelystad. Alvorens in te gaan op het gemeentelijk (sport)beleid en de sport in de wijk, geven we in paragraaf 6.2 eerst een beschrijving van Schouw en omstreken en haar inwoners.

6.2 Beschrijving van de wijk

Lelystad kent een betrekkelijk korte historie. Pas in 1966 werd de eerste paal geslagen voor de woningbouw in Lelystad; een jaar later woonden de eerste mensen in de hoofdstad van Flevoland. Bij de opbouw van Lelystad ging men er destijds vanuit dat de gemeente in dertig jaar zou uitgroeien tot 100.000 inwoners. De eerste 15 jaar van de ontwikkeling van Lelystad zag het er ook naar uit dat dit streven gehaald zou worden. In die periode trokken veel jonge gezinnen uit de Randstad naar Lelystad. In 1983 telde de jonge gemeente al 55.259 inwoners. Na deze periode viel de explosieve groei van nieuwkomers echter weg. Inmiddels zien we dan ook dat het aantal inwoners is blijven steken op ongeveer 60.000. Na 1983 hebben 'slechts' 5.623 nieuwe bewoners hun intrede in Lelystad gedaan.

Lelystad is verdeeld in vijf wijken: twee ten oosten en drie ten westen van een noord-zuidgericht centrumgebied. Het stedenbouwkundig plan van Lelystad is gevormd naar de tuinsteden in Groot-Brittannië. Dit wil zeggen dat veel eengezinswoningen met eigen tuin zijn gebouwd en dat de stedelijke functies wonen, werken en recreëren ruimtelijk zijn gescheiden. Daarbij heeft iedere wijk herkenbare buurten met eigen buurtvoorzieningen.

Kijkend naar de huidige bewoners van Lelystad, blijkt dat veel van de jonge inwoners van destijds nog steeds woonachtig zijn in Lelystad. Wel heeft een verandering plaatsgevonden in hun sociaal-economische positie en hun gezinssituatie. Het logische gevolg hiervan is, dat wensen en behoeften op het gebied van wonen, werken, voorzieningen en mobiliteit zich aanpassen aan de nieuwe leefsituatie. Uit recent onderzoek¹⁴ van de gemeente Lelystad blijkt echter dat de woonwijken de afgelopen dertig jaar niet zijn mee veranderd en hierdoor onvoldoende aansluiten op de wensen en behoeften van de inwoners. Hierdoor dreigen verschillende buurten af te zakken naar de 'onderkant' van de woningmarkt. De gemeente tracht hier verandering in aan te brengen door zich enerzijds te richten op de ontwikkeling van de stad als geheel en anderzijds op de ontwikkeling van verschillende attentie- en aanpakwijken. Wijkgericht werken neemt hierbij een belangrijke plaats in. Eén van de eerste buurten waar het wijkgericht werken werd ingevoerd, was de buurt de Jol, onderdeel van de wijk Schouw en omstreken.

Noot 14 Wijkontwikkelingsplan gemeente Lelystad, januari 2000

Bewoners van Schouw en omstreken

Voor het deelonderzoek naar in- en uitsluiting in de sport zijn verschillende, relatief kleine wijken samengevoegd tot de wijk Schouw en omstreken. In deze wijk wonen gezamenlijk 13.573 personen. In 1989 waren dit er nog 14.238. Deze afname heeft vooral plaatsgevonden onder de jeugd tot en met 19 jaar en onder volwassenen tussen 30 en 44 jaar. Daarentegen is het aantal inwoners tussen 45 en 59 jaar toegenomen. Bijna dertig procent van de wijk is niet ouder dan 19 jaar. Het merendeel (60%) van de bewoners van Schouw en omstreken is tussen de 20 en 65 jaar en iets meer dan 10 procent is 65 jaar of ouder.

De meeste bewoners (80%) zijn van Nederlandse afkomst. Van het aantal inwoners met een buitenlandse achtergrond (2.589) zijn bewoners met een Surinaamse achtergrond ruim in de meerderheid. In mindere mate zijn er ook Antilliaanse/Arubaanse, Turkse, Marokkaanse of Vietnamese wijkbewoners. Grote verschillen naar etniciteit tussen de verschillende buurten in de wijk doen zich niet voor.

Het opleidingsniveau van bewoners uit Schouw en omstreken ligt relatief laag. Bijna de helft van de bewoners heeft een lage opleiding genoten. Ook het gemiddelde inkomen van bewoners uit de wijk (bruto jaarinkomen van ca. 43.500 gulden) ligt over het algemeen 3.000 gulden lager dan het gemiddeld bruto jaarinkomen van bewoners in Lelystad. De helft van het aantal huishouden in de wijk Schouw en omstreken leeft van één inkomen.

Over het algemeen zijn de bewoners tevreden over hun wijk. Wel doen zich enkele problemen voor. Deze zijn veelal fysiek- (o.a. klachten over zwerfvuil, grof afval, vernielingen en slecht onderhoud openbaar groen) en sociaal van aard (o.a. klachten over overlast door jongeren of burens en een onveilig gevoel). Overlast door jongeren is een veelgehoorde klacht. Over het algemeen gaat het hierbij om laag opgeleide autochtone en allochtone jongeren. Zij veroorzaken onder meer geluidsoverlast, vernielingen en gebruiken openlijk softdrugs, waardoor zij een onveilig gevoel in de wijk bij de overige buurtbewoners teweegbrengen. Het merendeel van de jeugdcriminaliteit gebeurt in groepsverband, wat een sterkere invloed heeft op het veiligheidsgevoel dan individuele misdrijven¹⁵. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het merendeel van de bewoners niet tot minder tevreden is met het gevoel van veiligheid in de buurt, wat een negatieve uitwerking heeft op het leefklimaat in de wijk. Een ander (sociaal) probleem in Schouw en omstreken is de negatieve beeldvorming over zigeuners, door overwegend autochtone bewoners. Een aantal met elkaar samenhangende oorzaken ligt hieraan ten grondslag. Ten eerste hebben in het verleden problemen plaatsgevonden met overlast en kleine vernielingen door de groep zigeuners. Ten tweede hanteren de verschillende bewonersgroepen verschillende sociaal-culturele waarden en normen, die de problemen verder op de spits drijven.

Noot 15 concept Wijkontwikkelingsplan gemeente Lelystad, januari 2000

6.3 Sport in Schouw en omstreken

Het gemeentelijk (sport)beleid

Op sportgebied heeft Lelystad zich razendsnel ontwikkeld. Al bij het droogvallen van de relatief geïsoleerde polders werd rekening gehouden dat de nieuwe bewoners die er gaan werken of terugkeren van het werk buiten Lelystad, ook mogelijkheden moeten hebben om te kunnen sporten en recreëren. Aan particulier initiatief voor het oprichten van sportverenigingen werd in de beginperiode flink gehoor gegeven. De nieuwe polder gaf met al haar ruimte vele mogelijkheden om sportvoorzieningen te realiseren. In de loop der tijd zijn er dan ook vele sportvoorzieningen (bij)gekomen. Inmiddels telt Lelystad 4 jachthavens, 6 sportparken, 22 gymnastieklokalen en 3 sportzalen, 2 overdekte zwembaden, 7 sportscholen/ fitnesscentra en zijn er 85 sportverenigingen verspreid over heel de gemeente in 46 takken van sport. Het is opmerkelijk dat deze sportfaciliteiten tot stand zijn gekomen zonder dat er ooit een beleidsplan voor Sport & Recreatie is verschenen. Slechts op verschillende deelterreinen werden ad-hoc beslissingen genomen voor het sport- en recreatiebeleid in Lelystad. Pas recentelijk is wegens maatschappelijke en organisatorische ontwikkelingen een eerste sportnota verschenen. De eerste ontwikkeling is de onderkenning van de waarde van sport bij het realiseren van maatschappelijke doelstellingen. De tweede is het overdragen van gemeentelijke uitvoerende- en beheerstaken aan de particuliere organisatie NV Sportbedrijf Lelystad, waarvan de gemeente 100 procent aandeelhouder is. De overdracht van taken heeft voor het gemeentelijk sportbeleid tot gevolg dat deze verschuift van het traditionele accommodatiebeleid naar een inhoudelijk en strategisch sportbeleid. Belangrijk voor de gemeente is het instandhouden van de huidige diversiteit aan sporten en sportvoorzieningen waarbij de vraag vanuit de bevolking voorop dient te staan. In praktijk komt van het vraaggericht sportaanbod vooralsnog weinig terecht. De gemeente heeft weinig tot geen inzicht in de vraag naar sport vanuit de bevolking. In de sportbeleidsnota staat ook aangegeven dat "bij de beschrijving van de situatie in Lelystad moet allereerst worden geconstateerd dat er onvoldoende gegevens voorhanden zijn om een kwantitatieve probleemanalyse te maken. Dit maakt het noodzakelijk om structureel onderzoek te doen naar de situatie middels de opzet van een monitoringsysteem"¹⁶.

Sport in de wijk

De sportdeelname in de wijk Schouw en omstreken is iets lager dan het gemiddelde in Nederland. Hoewel ten opzichte van de rest van Nederland procentueel minder bewoners aan sport doen, is de opbouw van de sportdeelname wel overeenkomstig. Zo doen in de wijk meer mannen dan vrouwen aan sport, neemt de sportdeelname af naarmate men ouder wordt, en sporten Nederlanders meer dan niet-Nederlanders in Schouw en omstreken. Als gekeken wordt naar de sociaal-economische positie van de bewoners van de wijk, dan blijkt dat mensen met een laag opleidingsniveau minder aan sport doen dan mensen met een midden of hoog opleidingsniveau. Ditzelfde geldt ook voor het maandelijks inkomen. Naarmate men minder inkomen geniet is de deelname aan sport ook lager.

Noot 16 Sportbeleidsnota 1999 gemeente Lelystad, pagina 6

Belangrijk is de vraag of het ledenbestand van sportorganisaties een afspiegeling is van de wijk Schouw en omstreken. Het blijkt echter dat minder dan eenderde van de bewoners uit de wijk in de eigen woonomgeving sport. Het merendeel van de bewoners sport elders in de woonplaats. Als onderscheid wordt aangebracht naar sekse, dan blijkt dat voornamelijk mannen elders in Lelystad sporten. Vrouwen sporten daarentegen meer in de eigen woonomgeving. Ook komt duidelijk naar voren dat de sportdeelname in de eigen wijk toeneemt naarmate men ouder wordt. Jongeren sporten dus veelal elders in de woonplaats. Als gekeken wordt naar etniciteit, dan blijkt dat niet-Nederlanders geen gebruik maken van de sportmogelijkheden in de eigen buurt. Ook het merendeel van de Nederlanders sport buiten Schouw en omstreken, al sport bijna eenderde wel in de eigen buurt. Net als bij de sportdeelname, lijkt ook bij de plek van sportbeoefening de sociaal-economische positie van invloed te zijn. Zo sporten bewoners uit de wijk met een laag opleidingsniveau meer in de eigen woonomgeving dan bewoners met een hogere opleiding. Bewoners met een hoog opleidingsniveau sporten het meest elders in Lelystad. Ook geldt dat mensen met een laag inkomen meer in Schouw en omstreken sporten dan inwoners met een middel of hoog inkomen.

Een krappe meerderheid van de bewoners van Schouw en omstreken identificeert zich met de wijk. Nederlanders identificeren zich meer met de eigen buurt dan niet-Nederlanders. Ook leeftijd is enigszins van invloed. Jongeren tot en met 24 jaar en ouderen tussen 40 en 64 jaar identificeren zich meer met de eigen woonomgeving dan overige leeftijdscategorieën. Overigens blijkt wel dat identificatie met Schouw en omstreken geen invloed heeft op de sportdeelname van de bewoners uit de wijk. Het percentage sporters die zich wel en niet identificeren met de wijk is even groot.

De gemeente als aanbieder van sport

In Schouw en omstreken zijn verschillende sportaanbieders aanwezig die een eigen accent leggen op sport. Zo ligt de nadruk bij de gemeente op sport als middel en bij de sportverenigingen staat sport als doel centraal. De gemeente hecht veel waarde aan het sporten op wijkniveau; sport kan immers een bijdrage leveren aan de sociale cohesie en leefbaarheid op wijkniveau.

Op wijkniveau nemen vooral sportbuurtwerk en vakantie-activiteiten een centrale plaats in. Hoewel deze activiteiten worden georganiseerd voor jongeren en volwassenen, wordt vooral de eerst genoemde groep bereikt. Voor volwassenen zijn er nauwelijks sportstimuleringsactiviteiten in de wijk. Het zijn voornamelijk jongens die meedoen aan de activiteiten. Meisjes tussen de 13 en 18 jaar worden slechts mondjesmaat bereikt. Hoewel de activiteiten alleen onderscheiden worden naar leeftijd en niet naar culturele achtergrond, wordt voor islamitische vrouwen een uitzondering gemaakt. Voor deze groep worden aparte sport- en bewegingsactiviteiten georganiseerd, waarbij rekening wordt gehouden met hun culturele achtergrond. Zo is bijvoorbeeld de sportleider een vrouw en mogen er geen mannen meedoen aan de activiteiten. Specifieke doelgroepgerichte stimuleringsactiviteiten vinden verder niet plaats. Wel kunnen de bewoners gebruik maken van een Spel-o-theek voor het lenen van sportmaterialen. Hiervoor worden geen vergoedingen gevraagd.

De gemeente is geen voorstander van het bevorderen van allochtone sportverenigingen. Ze wil de sport openbaar houden voor iedereen en geen groepen in een uitzonderingspositie brengen.

Op wijkniveau vindt een scholierenproject plaats. Dit project biedt leerlingen uit groep 7 en 8 van alle basisscholen (voortgezet onderwijs is niet aanwezig in Schouw en omstreken) mogelijkheden om tegen gereduceerd tarief bij een sportvereniging sportles te volgen. Voor andere doelgroepen zoals ouderen en gehandicapten is de gemeente weinig direct actief. De gemeente laat het organiseren van sport- en spelactiviteiten over aan andere instanties zoals de Stichting Welzijn Ouderen Lelystad (SWOL), Meer Bewegen voor Ouderen (MBvO) en de Steunpunt Aangepast Sporten. Zij organiseren in de buurtcentra van Schouw en omstreken verschillende activiteiten zoals gymnastiek, volksdans en koersbal. Wel organiseert de gemeente sinds afgelopen jaar in verschillende wijken in Lelystad, waaronder in de Schouw en omstreken, het project Senioren in Beweging. Het doel van dit project is ouderen meer te laten bewegen. De activiteiten bestaan uit specifieke sport- en spelactiviteiten, welke gegeven worden door gymnastiekvereniging Lelystad. Het afgelopen jaar hebben 63 ouderen zich aangemeld voor dit project. Dit aantal ligt echter ver onder het landelijk gemiddelde van circa 150.

Voor sportverenigingen is de gemeente op een aantal punten actief. Doel van de ondersteuning is het organisatorisch en sporttechnisch niveau van de verenigingen op peil te brengen c.q. houden. De ondersteuning aan sportclubs vindt vooral plaats aan de hand van (in)directe subsidies zoals subsidie voor kadervorming en het inhuren van gekwalificeerd technisch kader. Cursussen en trainingen worden verzorgd door het lokale sportservicebureau. De gemeente is onvoldoende op de hoogte van de knelpunten van de sportverenigingen. Dit is veelal het gevolg van een tekort aan personeel en gebrekkige interne samenwerking.

Ook verleent de gemeente een participatiebijdrage. Gezinnen in financiële achterstandsposities kunnen hier aanspraak op maken. Deze regeling houdt in dat ouders een bijdrage van 100 gulden per kind kunnen krijgen. Dit geld kan naar eigen inzicht door de ouders worden besteedt, bijvoorbeeld aan sport.

De sportverenigingen

In de wijk Schouw en omstreken zijn verschillende mogelijkheden om zowel georganiseerd als ongeorganiseerd te sporten. Zo zijn in de wijk vele trap- en speelveldjes en twee buurthuizen waar men terecht kan voor educatieve, vormende, creatieve en recreatieve activiteiten. Ook zijn in de wijk verschillende gymnastieklokalen die overdag worden gebruikt voor het (basis) onderwijs. Na de schooltijd zijn deze beschikbaar voor sportverenigingen en recreatieve buurtgroepen. In Schouw en omstreken zijn twee sportparken aanwezig: sportpark Schouw en sportpark Galjoen. Op deze sportparken zijn verschillende sportverenigingen aanwezig. De sportverenigingen hebben geen specifieke wijkgerichte functie. Leden komen uit heel Lelystad, al is het aantal leden uit aangrenzende buurten wel hoger.

Binnen de sportverenigingen in de wijk zijn allochtonen in de minderheid. Dit is niet specifiek voor de sportverenigingen, maar is een landelijk beeld. De sportverenigingen hebben over het algemeen geen specifiek beleid ten aanzien van allochtonen. Wat wel voorkomt is dat niet meer dan drie à vier allochtonen in een team mogen spelen. De clubs trachten hiermee 'ellende' te voorkomen.

Men is bang grip op een team te verliezen als deze enkel of grotendeels uit allochtonen bestaat. Overigens zijn de clubs zich wel bewust dat veel van de (ongeschreven) regels voortkomen uit een dominante, historisch gegroeide 'witte' sportcultuur. Zo zijn alle leden verplicht na het sporten te douchen, iets waar vooral allochtone leden in de club moeite mee hebben. Allochtonen zijn onbekend met de traditionele verenigingscultuur en -structuur.

Iedere sportvereniging heeft haar eigen cultuur. Zo heeft de voetbalvereniging een 'nette' cultuur en de tennisclub heeft zowel een prestatie- als gezelligheidscultuur. Voetballers die op zoek zijn machogedrag sluiten zich niet snel aan bij de voetbalvereniging in de Schouw en omstreken. Andersom probeert de club voetballers in toom te houden die zich te buiten gaan grof voetbal en machogedrag. Bij de tennisclub draait het niet alleen om presteren, maar staan gezelligheid en saamhorigheid ook hoog in het vaandel.

Vele sportclubs in Lelystad gaan, net zoals in andere grote steden, gebukt onder problemen, zoals tekort aan goed vrijwillig kader, toename van financiële lasten, wegtrekken van jongeren uit Lelystad en een toenemende concurrentie op de vrijetijdsmarkt door de commerciële sportaanbieders. Een aantal oorzaken ligt hieraan ten grondslag. Ten eerste is het hogere (beroeps) onderwijs in Lelystad onvoldoende om jongeren aan de stad te binden. Veel jongeren trekken weg uit Lelystad om elders te gaan studeren. Dat deze jongeren niet meer terugkomen heeft ook te maken met het gebrek aan passende werkgelegenheid. In de wijk is tevens sprake van een achterstandssituatie. Er wonen veel mensen met een laag inkomens- en opleidingsniveau.

Sporters kunnen gebruik maken van contributieregelingen die gerelateerd zijn aan draagkracht. Deze regelingen houden in dat mensen minder contributie hoeven te betalen of de contributie gespreid over het jaar kunnen betalen.

Over het algemeen werken de sportverenigingen niet met elkaar samen. Ook de samenwerking met de gemeente is niet optimaal. Door verkokering van het gemeentelijk apparaat duurt het vaak lang voordat sportverenigingen antwoord hebben op bepaalde vragen. Enkele verenigingen in de wijk spreken zelfs over een 'anti-sportbeleid' van de gemeente.

Sport op school

Op de basisscholen in Schouw en omstreken is er relatief weinig actieve aandacht voor sport. Overigens is dit niet zozeer uit desinteresse van de scholen, als wel door een gebrek aan tijd bij de groepsleerkrachten. Hun over het algemeen schaarse tijd wordt primair besteed aan het onderwijs en minder aan het bewegingsonderwijs en sportactiviteiten. Tijdgebrek is een reden om buiten het gymmen en schoolzwemmen geen aandacht te besteden aan (georganiseerde) sport. Ouders pikken vaak de leemtes van de school op. Zo ook bij het sporten. Zij verzorgen veelal de contacten met de sportverenigingen voor toernooien, verzorgen het vervoer, zijn uiteraard enthousiaste supporters en zorgen voor drinken na afloop van een toernooi. Daarbij komt dat groepsleerkrachten veelal onvoldoende kennis in huis hebben om leerlingen op verantwoorde en plezierige wijze kennis te laten maken met sport en spel. Vakleerkrachten worden wel ingeschakeld, maar door gebrek aan financiële middelen gebeurt dit veelal slechts voor een beperkt aantal uren.

7 In- en uitsluiting in de vier cases

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan wij, aan de hand van de onderzoeksvragen uit het inleidende hoofdstuk, in op de relatie tussen de sportdeelname in de vier gebieden en de in- en uitsluitende mechanismen die uit het onderzoek naar voren zijn gekomen. Eerst staan wij in 7.2 stil bij de sportdeelname in de vier onderzochte gebieden. Daarna gaan wij in 7.3 uitgebreid in op de in- en uitsluitende mechanismen die wij in de vier cases hebben getraceerd.

7.2 Sportdeelname in de vier gebieden

Onder de bewoners van Kanaleneiland (n = 203), Haarle (n = 200), Schelfhorst (n = 205) en Schouw en omstreken (n = 202) zijn telefonische enquêtes uitgevoerd. Onderstaand presenteren we in tabelvorm de uitkomsten van dit kwantitatief onderzoek. Eerst kijken we naar algemene basisgegevens sportdeelname, om vervolgens in te gaan op de relatie tussen de woonwijk en sportdeelname.

Basisgegevens sportdeelname

Tabel 7.1 laat zien dat de sportdeelname van bewoners in Haarle veruit het hoogst is. De sportparticipatie in het dorp is hoger dan het landelijk gemiddelde. De sportdeelname in de drie steden is lager dan gemiddeld in Nederland. In Kanaleneiland is de sportdeelname het laagst.

Tabel 7.1 Sportdeelname (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
sport wel	58	72	62	60
sport niet	42	28	38	40
	100	100	100	100

Als we in tabel 7.2 onderscheid maken naar sekse, dan is een aantal cijfers opvallend. Meest in het oog springend is de sportdeelname van vrouwen in Haarle. Hun deelname aan sport is niet alleen hoger in vergelijking tot de vrouwen in de andere cases, maar ook (veel) hoger dan die van de mannen. Het aantal sportende vrouwen is in Kanaleneiland het laagst.

Tabel 7.2 Sportdeelname naar sekse (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
man	65	62	68	62
vrouw	53	80	59	59

In tabel 7.3 wordt de sportdeelname naar etniciteit bekeken.

Tabel 7.3 Sportdeelname naar etniciteit (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
Nederlandse	60	72	63	63
niet-Nederlandse	44	—*	63	49

*Haarle heeft nauwelijks allochtone inwoners.

Behalve in de Schelfhorst, sporten niet-Nederlandse bewoners minder dan bewoners die een Nederlandse achtergrond hebben. Het lagere percentage sportende allochtonen is vooral toe te schrijven aan het zeer lage aandeel allochtone meisjes en vrouwen dat sport.

Als we in onderstaande tabel 7.4 kijken naar de sportdeelname voor de verschillende leeftijdsgroepen, dan blijkt de sportdeelname af te nemen naarmate de leeftijd toeneemt. Het sterkst geldt dit in de Schouw en omstreken en de Schelfhorst. In Haarle daarentegen blijft men op hogere leeftijd sporten. De daling in Kanaleneiland is het minst spectaculair. Wel zien we daar een aantal opvallende uitkomsten. Zo is de sportdeelname van de jongeren zeer laag te noemen, maar is de sportdeelname van de groep 25-39 jarigen juist erg hoog.

Tabel 7.4 Sportdeelname naar leeftijd (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
jonger dan 25	60	85	83	84
25 t/m 39 jaar	81	77	56	73
40-64	49	67	69	52
65 en ouder	41	52	36	32

Uit tabel 7.5 blijkt, dat opleiding van invloed is op de sportdeelname. Bewoners met een hoge opleiding doen vaker aan sport. In Kanaleneiland komt dit beeld het duidelijkst naar voren. In de Schelfhorst is de invloed van opleidingsniveau op sportgedrag gering.

Tabel 7.5 Sportdeelname naar opleiding (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
lager onderwijs	40	72	66	53
middel onderwijs	47	69	58	58
hoger onderwijs	87	80	65	72

Het landelijk beeld laat zien dat naarmate het inkomen lager is, de sportdeelname af neemt. Dit zien we ook in de vier cases (zie tabel 7.6). Opvallend is echter wel, dat bewoners uit Haarle met een laag inkomen, bijna evenveel sporten als bewoners uit Kanaleneiland en de Schelfhorst met een middeninkomen of zelfs meer sporten dan mensen met een hoger inkomen. Opvallend is bovendien dat bewoners met een hoog inkomen in deze twee wijken, minder sporten dan bewoners met een midden inkomen.

Dat 100 procent van bewoners met een hoog inkomen uit Haarle en Schouw en omstreken aan sport doet, is toe te schrijven om het relatief geringe aantal respondenten in deze groep.

Tabel 7.6 Sportdeelname naar inkomen (percentage van de respondenten)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
laag inkomen	44	63	45	54
midden inkomen	69	75	66	69
hoog inkomen	57	100	50	100

Uit de voorgaande cijfers kan het volgende over de sportdeelname in de vier casestudies worden geconcludeerd:

- de sportdeelname van de bewoners in de stedelijke wijken ontloopt elkaar niet veel. In het onderzochte dorp is de sportdeelname hoger;
- de sportdeelname van mannen is iets hoger dan die van vrouwen. Alleen in Haarle is de sportdeelname van vrouwen (veel) groter dan die van mannen;
- naarmate de leeftijd toeneemt neemt de sportdeelname af. De lage sportdeelname van jongeren in Kanaleneiland is opvallend. Die is toe te schrijven aan de sterke vertegenwoordiging van allochtonen binnen deze leeftijdscategorie;
- Nederlanders sporten meer dan niet-Nederlanders. In de Schelfhorst is de sportdeelname van deze twee groepen gelijk;
- de sportdeelname van de bewoners met een lage opleiding is lager dan inwoners met een middelbare en hoge opleiding. Dit geldt vooral voor bewoners in Kanaleneiland;
- naarmate het inkomen toeneemt neemt ook de sportdeelname toe. Dit geldt vooral in Haarle en Schouw en omstreken. In de Schelfhorst en Kanaleneiland is de sportdeelname van de middengroep hoger dan bewoners met een hoog inkomen.

Wijk en sportdeelname

De vraag waar bewoners sporten is van wezenlijk belang wanneer we de wijk als uitgangspunt nemen: in hun woonwijk of wellicht elders in de woonplaats of daarbuiten?

Uit tabel 7.7 kunnen we opmaken dat bewoners uit Haarle en de Schelfhorst het meest in hun woonwijk aan sport doen. In Lelystad daarentegen blijkt dat de bewoners uit Schouw en omstreken merendeels elders in de woonplaats sporten en in mindere mate in de wijk. In Kanaleneiland is het percentage sporters die in de eigen woonwijk of elders in de woonplaats aan sport doen nagenoeg gelijk.

Tabel 7.7 De plek van sportbeoefening (percentage van de sporters)

	Kanaleneiland	Haarle	Schelfhorst	Schouw en omstreken
in eigen wijk	34	68	53	26
elders in woonplaats	35	8	24	57
buiten woonplaats	27	23	19	17
overig/ geen antwoord	4	1	4	
	100	100	100	100

In tabel 7.8 maken we onderscheid naar de plek van sportbeoefening naar sekse.

Tabel 7.8 De plek van sportbeoefening naar sekse (percentage van de sporters)

	Kanaleneiland		Haarle		Schelfhorst		Schouw en omstreken	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
in eigen wijk	31	37	69	71	49	57	11	40
elders in woonplaats	40	41	9	7	25	22	66	49
buiten woonplaats	25	22	26	21	21	18	23	11
overig/ geen antwoord	4				5	3		
	100	100	100	100	100	100	100	100

Als we de plek naar sportbeoefening uitsplitsen naar sekse, dan springt een aantal uitkomsten in het oog. Vrouwen sporten meer dan mannen in hun woonwijk. Met uitzondering van Kanaleneiland sporten meer mannen dan vrouwen elders in de woonplaats. Bovendien sporten mannen in de vier cases meer dan vrouwen buiten de woonplaats.

In onderstaande tabel 7.9 is de relatie tussen de plek van sportbeoefening en genoten opleiding weergegeven.

Tabel 7.9 De plek van sportbeoefening naar opleiding (percentage van de sporters)

	Kanaleneiland			Haarle			Schelfhorst			Schouw en omstreken		
	lager	middel	hoger	lager	middel	hoger	lager	middel	hoger	lager	middel	hoger
in eigen wijk	48	40	27	64	69	50	51	54	45	39	24	21
elders in woonplaats	26	31	38	7	8	13	27	17	33	48	57	58
buiten woonplaats	26	29	31	25	21	37	17	23	22	13	19	21
overig/ geen antwoord			4	4	2		5	6				
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Het blijkt dat bewoners met een lagere opleiding meer in de eigen wijk sporten dan bewoners met een hogere opleiding. Bewoners met een hogere opleiding sporten meer dan bewoners met een laag of modaal inkomen elders in of buiten de woonplaats.

In tabel 7.10 worden de uitkomsten van sportplaats naar inkomen gepresenteerd.

Tabel 7.10 De plek van sportbeoefening naar inkomen (percentage van de sporters)

	Kanaleneiland			Haarle			Schelfhorst			Schouw en omstreken		
	laag	modaal	hoog	laag	modaal	hoog	laag	modaal	hoog	laag	modaal	hoog
in eigen wijk	18	34	25	69	69	50	34	56	25	38	22	29
elders in woonplaats	27	38	75	5	6		33	25		56	56	42
buiten woonplaats	55	25		26	25	50	33	18	50	16	22	29
overig/ geen antwoord		3						1	25			
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Behalve in Kanaleneiland sporten bewoners met een laag inkomen meer in de eigen wijk dan bewoners met een hoog inkomen. Opvallend in Kanaleneiland is dat meer dan de helft van de inwoners met een laag inkomen, buiten de woonplaats sport. In de overige drie cases zien we juist dat bewoners met een hoog inkomen meer dan bewoners met een laag of modaal inkomen, buiten de eigen woonplaats sport.

Tot slot kijken we in tabel 7.11 naar de identificatie met de wijk naar de deelname aan sport.

Tabel 7.11 Identificatie met wijk naar deelname aan sport (percentage van de sporters)

	Kanaleneiland		Haarle		Schelfhorst		Schouw en omstreken	
	wel identificatie	geen identificatie	wel identificatie	geen identificatie	wel identificatie	geen identificatie	wel identificatie	geen identificatie
sport wel	51	62	74	60	63	61	60	60
sport niet	48	38	26	40	37	39	40	40
	100	100	100	100	100	100	100	100

In de steden heeft identificatie met de wijk weinig tot geen invloed op de sportdeelname. Bewoners die zich niet identificeren met de wijk sporten nauwelijks in gelijke mate als bewoners die zich wel identificeren met de buurt. In Haarle daarentegen blijkt dat identificatie met de eigen woonomgeving wel verband houdt met sportdeelname.

Concluderend kunnen wij stellen dat in het dorp Haarle meer mensen in de eigen woonomgeving aan sport doen dan in de stedelijke wijken. De sportdeelname in de steden is meer verspreid dan in het dorp. Vrouwen sporten meer dan mannen in hun eigen wijk. Mannen sporten meer elders of buiten de woonplaats. Meer allochtonen dan autochtonen sporten buiten de wijk waar zij wonen. Jongeren doen meer aan sport in de directe woonomgeving dan volwassenen. Hetzelfde geldt voor inwoners met een lage opleiding of een laag inkomen. In de steden heeft identificatie met de wijk, in tegenstelling tot het dorp, weinig tot geen invloed op de sportdeelname.

7.3 In- en uitsluitingsmechanismen in de vier onderzochte gebieden

De mechanismen van in- en uitsluiting die wij in deze paragraaf behandelen, zijn uitkomsten van het verrichte onderzoek, en geen interpretaties van de onderzoekers. Steeds zal expliciet aangegeven worden in welke gebieden deze mechanismen optreden. Wij gaan achtereenvolgens in op:

- een aantal relevante maatschappelijke factoren (7.3.1);
- de rol van de gemeentelijke overheid, het onderwijs en de sportverenigingen (7.3.2);
- het bereik en de strategie van sportaanbieders (7.3.3);
- kenmerken van de bewoners (7.3.4).

7.3.1 Maatschappelijke factoren

Met welke maatschappelijke factoren zijn processen van in- en uitsluiting verbonden?

Vanuit de casuïstiek blijken de volgende factoren blijken van invloed op de sportdeelname in de vier cases:

- armoede zonder toekomstperspectief;
- cultureel-etnische tradities;
- historie en traditie van gemeenschappen;
- stedelijke planning.

Armoede zonder toekomstperspectief

Kanaleneiland is een naoorlogse wijk gelegen in het zuidwesten van Utrecht en is typisch een product van de jaren zestig met veel portiek- en galerijflats afgewisseld door blokken eengezinswoningen. In de wijk is sprake van grootstedelijke problematiek: er is sprake van een hoge mate van werkloosheid, onderwijsachterstand, schoolverzuim en veel bewoners leven van een minimuminkomen. Veel bewoners hebben nemen een lage sociaal-economische positie in. Mensen met een lage inkomenspositie nemen minder deel aan sport dan beter gesitueerden.

Een vergelijkbaar beeld zien we in de Schelfhorst. In deze wijk is ook sprake van grootstedelijke problematiek en bewegingsarmoede. Door het grote segment aan sociale huurwoningen, zijn juist de mensen met een lage sociaal-economische positie naar de wijk getrokken. Verloedering en anonimiteit heersten jarenlang in de Schelfhorst.

In enkele delen de wijk Schouw en omstreken zien we eveneens een behoorlijke concentratie van sociaal zwakkeren. Er is sprake van verpaupering en veiligheidsproblematiek. Armoede, gekoppeld aan een weinig florissant toekomstperspectief, is een uitsluitingsmechanisme voor sportparticipatie. Meer primaire levensbehoeften komen op de eerste plaats.

Cultureel etnische tradities

Door armoede gedwongen zijn veel allochtone gezinnen Kanaleneiland ingetrokken. Enige zekerheid vinden zij bij degenen die dezelfde taal spreken en vergelijkbare tradities en gebruiken naleven.

Het is niet een vrije keuze om in een wijk te gaan wonen waarvan het grootste deel van de bewoners al uit allochtonen bestaat. De woningen in Kanaleneiland zijn voor lagere inkomensgroepen betaalbaar. Daarbij komt dat door zowel allochtonen als autochtonen veel geklaagd wordt dat het toewijzingsbeleid voor woningen niet deugt. Tussen, maar ook binnen groepen zijn grote verschillen. De hiërarchie in de wijk is sterk, hard en bepalend voor 'wij' en 'zij'-processen. Verschillen in etnische achtergronden hebben invloed op het uitsluiten van anderen en op het terugtrekken in de 'eigen' groep. Allochtonen in Kanaleneiland delen weliswaar de armoede met een behoorlijke groep autochtone bewoners, maar hebben daar bovenop nog te maken met cultureel-etnische achtergronden, die extra kenmerken van in- en uitsluiting met zich meebrengen. Bij deze bewoners heeft sporten geen of weinig prioriteit. Voor veel allochtonen geldt dat de druk om te moeten overleven in een vreemde samenleving groot is. Taalproblemen, communicatie in het algemeen, religieuze regels en gewoonten (niet kunnen of mogen deelnemen aan bepaalde sporten), grote onzekerheid en angst zijn allemaal factoren die velen ertoe brengen een zekere mate van (materiële) welvaart hoog op het verlanglijstje te zetten, zeker daar waar relatieve rijkdom zo dichtbij is. Culturele tradities bepalen voor een belangrijk deel dat sommige groepen allochtonen minder deelnemen aan sport dan autochtonen.

Historie en traditie

Hoe anders is de situatie in het dorp Haarle, waar een lange traditie heerst van groepsvorming en zelforganisatie met een sterke identiteit. Die is geworteld in een homogene plattelandsgemeenschap met rooms-katholieke signatuur. Omdat het dorp een vrij geïsoleerde ligging heeft ten opzichte van omliggende dorpen, is de noodzaak en drang tot zelforganisatie met een eigen identiteit steeds aanwezig geweest. Dit heeft in de 20^e eeuw geleid tot een voor een klein dorp rijk palet van verenigingen en particuliere initiatieven. In de sport zien we dit terug in een behoorlijk aantal goed bestuurd verenigingen met een stabiele achterban. De sportclubs zijn veelal door vooraanstaande dorpsgenoten opgericht. Hierdoor heeft sport een belangrijke betekenis en aanzien in het dorp. Nieuwe bewoners van het dorp kunnen snel worden opgenomen in de gemeenschap, door lid te worden van een sportvereniging. Dat neemt niet weg dat er altijd een sluimerend verschil blijft bestaan tussen de oorspronkelijke Haarlenaar en de "import" Haarlenaar. Afwijkende gewoontes en het niet deelnemen aan sociale activiteiten belemmeren de opname in de gemeenschap.

Als we de situatie van Lelystad vergelijken met Haarle, dan is het meest opvallende verschil de betrekkelijk korte historie van de stad. Pas eind 1960 betrokken de eerste bewoners, voornamelijk afkomstig uit de randstad, een woning op het ingepolderde land. Omdat Lelystad 'slechts' een kleine dertig jaar bestaat, heeft de stad zich nog geen sterke identiteit eigen gemaakt. Dit is ook niet zo verwonderlijk. Maar dit betekent wel dat er ook op het gebied van sport nog weinig traditie en binding te herkennen valt.

Geplande stad met veel voorzieningen

Het kenmerkende van Lelystad is dat het een geplande en volledig aan de tekentafels ontworpen stad is. Dit wil zeggen dat al voor aanvang van de bouw, de infrastructuur van de stad bekend was.

Bij het plannen van de stad werd uitgegaan van 100.000 inwoners. Daarbij werd rekening gehouden met de relatief geïsoleerde ligging van de stad in de polder. Lelystad gaf met haar uitgestrekte ruimte vele mogelijkheden om vrijetijdsvoorzieningen te realiseren. De omvang van voorzieningen in Lelystad is bijgevolg groot. De aanwezigheid van sport- en speelvoorzieningen is van invloed op de kwaliteit van de leefomgeving en daarmee op het sportgedrag van bewoners. Bovendien zijn de voorzieningen goed bereikbaar en verspreid over de stad. De meeste sportaccommodaties zijn niet aan wijken gekoppeld, maar hebben een stedelijke functie. Dit verklaart gedeeltelijk het feit dat de meeste sporters niet in hun wijk, maar juist elders in Lelystad hun sport beoefenen. In steden met een langere (sport)traditie komen we her en der nog sportaccommodaties tegen die nadrukkelijk een wijkfunctie vervulden. In de tijd dat die accommodaties werden aangelegd en gebouwd, was nog sprake van hechte buurtgemeenschappen en een beperkte mobiliteit van bewoners. Dit laatste geldt overigens voor kinderen en ouderen (vaak) nog steeds.

7.3.2 De rol van de gemeentelijke overheid, het onderwijs en de sportverenigingen

De lokale overheid, het onderwijs en de sportverenigingen oefenen elk vanuit een eigen verantwoordelijkheid, invloed uit op de sportdeelname van de bewoners in de vier onderzochte gebieden. In deze paragraaf gaan wij in op de verschillende rollen die zij spelen.

De gemeentelijke overheid

De lokale overheid heeft op het gebied van sport een rol als voorwaarden-schepper en ondersteuner van sportaanbieders. Voor elk van de vier gebieden legt de betreffende gemeente een ander accent.

'Wipkipbeleid'

In de drie steden is sprake van een 'wipkipbeleid'. Hiermee bedoelen wij aanbodgericht beleid waarbij het de vraag is wie daarop zit te wachten. Gemeenten nemen allerlei initiatieven om mannen, vrouwen, jongens en meisjes aan het sporten te krijgen. Het aanbod sluit in veel gevallen niet goed aan bij de wensen van jongeren en ouderen. Het sportaanbod is te weinig gericht op bewoners die niet bekend zijn met sport. Welwillende ambtenaren hebben sterk de neiging te denken voor de wijkbewoners. Er is een groot gebrek aan werkelijke communicatie, waardoor de gemeente regelmatig zaken voor bewoners regelt zonder dat deze daarom vragen of er behoefte aan hebben, en juist zaken die echt nodig zijn laat liggen.

Gebrek aan samenwerking en coördinatie

Het 'wipkipbeleid' hangt samen met het gebrek aan coördinatie en samenwerking tussen de belangrijkste actoren, namelijk gemeente(lijke instellingen), scholen en sportverenigingen. Men kent elkaar niet en men weet niet van elkaar wie wat doet op sportgebied. Het initiatief tot samenwerking en coördinatie van activiteiten kan slechts vanuit de gemeente genomen worden.

De sportverenigingen met hun vrijwilligersproblematiek hebben al genoeg moeite om het hoofd boven water te houden. De scholen en buurthuizen ontbreekt het aan voldoende middelen om bovenop de werkdruk sectoroverstijgende activiteiten te initiëren. Bovendien zetten de verschillende organisaties (primair) de eigen belangen voorop.

Een gebrek aan samenwerking en coördinatie komen we eveneens tegen in het interne (verkokerde) gemeentelijk apparaat. Afdelingen werken veelal intern gericht. Er is een gebrek aan coördinatie en samenwerking tussen de verschillende afdelingen. In de drie steden zien we bovendien dat sport intern weinig status heeft. De afdeling sport moet het vaak afleggen tegen machtigere afdelingen zoals Economische Zaken en Ruimtelijke Ordening.

Sporten op wijkniveau

In het gemeentelijk sportbeleid van Lelystad staat de maatschappelijke betekenis van de sport centraal. Met name sportstimulering binnen wijken en buurten om de sociale samenhang te bevorderen en criminaliteit te vermindere(n), is voor de gemeente een belangrijke legitimering voor interventie. Sportstimulering op wijkniveau gebeurt merendeels door buurtsportactiviteiten en vakantie-activiteiten in verschillende attentie- en aanpakwijken. Deze activiteiten zijn grotendeels insluitende factoren voor mensen in achterstandssituaties. Met deze vormen van sportstimulering wil men ook de sociale integratie van verschillende culturen bevorderen. Ook de gemeente Almere organiseert sportactiviteiten in de buurten. Het sportbuurtwerk biedt activiteiten aan op vrijblijvende basis. Dit lijkt goed aan te sluiten bij de wensen van de jeugd en de jongeren. Er zijn geen verplichtingen; wel kunnen vrienden of vriendinnen samen actief bezig zijn. Continuïteit en voldoende faciliteiten zijn een voorwaarde voor het slagen van het sportbuurtwerk. In tegenstelling tot de steden kent Haarlem geen wijkgericht sportbeleid. Door de beperkte omvang van het dorp wordt specifiek wijkgericht werken inefficiënt geacht.

Veel sportvoorzieningen

In Lelystad zijn veel mogelijkheden om te sporten. Door de geïsoleerde ligging van de stad zijn bij de opbouw van de gemeente vele sportvoorzieningen aangelegd. Vele trapveldjes, gymnastieklokalen en sportverenigingen zijn in de wijk Schouw en omstreken aanwezig. Ook in de Schelfhorst zijn voldoende mogelijkheden om te sporten. Het is echter maar de vraag of deze voorzieningen voldoen in de behoefte van de bewoners. Ook laat de veiligheid van sommige locaties, vooral 's avonds, nog te wensen over. In Kanaleneiland is, gezien de specifieke samenstelling van de wijkbevolking, het sportaanbod eenzijdig. Sportmogelijkheden zijn beperkt en de mogelijkheden die er zijn hebben betrekking op voetbal, aangeboden door een paar autochtone voetbalverenigingen. Meisjes en vrouwen zijn voor wat betreft sport afhankelijk van de mogelijkheden die het welzijnswerk kan bieden. In Haarlem voert men het zogeheten "kleine kernenbeleid". Met dit beleid beoogt men dat het sportvoorzieningsniveau in iedere kern van de gemeente Hellendoorn voldoende is. Jarenlang is het sportbeleid traditioneel gericht geweest op het aanleggen en beheren van sportaccommodaties en van andere sport- en speelvoorzieningen.

Inmiddels richt men zich ook op het behoud van de kwaliteit van de voorzieningen. Hierdoor is zowel kwantitatief als kwalitatief aanbod gewaarborgd.

Verenigingsondersteuning

Het sportbeleid in Lelystad is tot op heden onvoldoende gericht op ondersteuning van de sportverenigingen. De gemeente tracht door middel van cursussen, trainingen en subsidies het organisatorische en sporttechnische niveau van de sportverenigingen en hun vrijwillig kader op peil te houden. Maar dat is niet voldoende. De gemeente is nauwelijks op de hoogte van de knelpunten bij de sportverenigingen, waardoor directe en specifieke ondersteuning nauwelijks plaatsvindt. Hierdoor wordt het functioneren van veel verenigingen beperkt, hetgeen afhaken van leden tot gevolg kan hebben. Eenzelfde afstand tussen gemeente en sportaanbieders is terug te vinden in Almelo en Utrecht. In Haarle is de afstand tussen de gemeente en de sportaanbieders juist veel kleiner. Dit is met name terug te voeren op de in het leven geroepen Bestuurscommissie voor Lichamelijke Opvoeding en Sport. Deze beleidsbevoegde commissie buigt zich over het gemeentelijk sportbeleid en slaat een brug tussen verenigingen en lokale overheid.

Gemeentelijke sportbijdrage

In Lelystad en Almelo hanteert de gemeente een financiële regeling voor minima, om inwoners met een minimuminkomen tegemoet te komen in de kosten van onder andere sportbeoefening. Slechts weinig mensen maken daar gebruik van, als gevolg van onbekendheid met de regeling of uit angst voor stigmatisering.

SOK

In Haarle en Lelystad worden kennismakingscursussen aan basisschoolleerlingen aangeboden. Een dergelijk 'Sportoriëntatie en -keuzeprogramma' (SOK) is vooral bedoeld om kinderen kennis te laten maken met verschillende sporten en zelf een keuze te maken voor een sport die zij leuk vinden. In Haarle worden de cursussen vooral in de nabijgelegen kernen georganiseerd. Hierdoor nemen relatief weinig kinderen uit Haarle deel aan het programma.

Het onderwijs

Gebrek aan tijd en capaciteit

In Haarle neemt sport een belangrijke plaats in op scholen. Het is niet alleen een welkome en noodzakelijke afwisseling, ook geeft sport de kinderen plezier. Bij sport op school wordt rekening gehouden met het sportaanbod in het dorp.

In tegenstelling tot Haarle, hebben scholen in Kanaleneiland, Schelfhorst en Schouw en omstreken relatief weinig aandacht voor (georganiseerde) sport. Gebrek aan tijd bij groepsleerkrachten, zorgt ervoor dat sport een ondergeschoven kindje is.

Slechts enkele scholen beschikken over een vakleerkracht lichamelijke opvoeding. De groepsleerkrachten zijn meestal onvoldoende opgeleid om de kinderen op een goede en plezierige wijze te laten gymmen.

In enkele gevallen is er een groep enthousiaste ouders die aandacht schenken aan sport op school. Zij verzorgen de contacten met sportverenigingen, en vervoeren de leerlingen naar de sportactiviteiten. Op deze wijze komen leerlingen gemakkelijker in contact met sport.

Methodiek Vakgroep Bewegingsonderwijs

In Schouw en omstreken worden de gymlessen op de openbare basisscholen deels verzorgd door vakleerkrachten. Zij hebben een methode ontwikkeld, waarbij de traditionele gymles met toestellen wordt afgewisseld met sport en spelvormen die aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen. Bovendien komt bij de oudste groep leerlingen ook het competitie-element om de hoek kijken.

Gymlokalen

De conditie van de gymlokalen is medebepalend voor de kwaliteit van het bewegingsonderwijs. In de Schouw en omstreken zijn alle gymlokalen gelijk en volgens de meest recente inzichten in het bewegingsonderwijs ingericht. In Kanaleneiland zien we dat de gymlokalen, die meestal ook nog door meerdere scholen gedeeld moeten worden, in zodanige staat van verval zijn, dat leerkrachten het bewegingsonderwijs gaan verwaarlozen. De lokalen zijn vies, slecht onderhouden en het aanwezige materiaal is onbetrouwbaar. Dit zegt ook iets over de aandacht die de gemeente besteedt aan het bewegingsonderwijs.

Naschoolse activiteiten

In Utrecht is de 'forumschool' in opkomst en daarmee het streven om rond het onderwijs voor- en naschoolse activiteiten te organiseren. Een forumschool biedt de mogelijkheid veel kinderen te bereiken. Het merendeel van de naschoolse (sport)activiteiten vindt echter incidenteel plaats en heeft meestal geen vervolg. Desondanks beleven kinderen wel veel plezier aan de activiteiten. Probleem is dat bij de meeste kinderen de mogelijkheden ontbreken om aan hun enthousiasme een vervolg te geven.

De sportverenigingen

Haarle

De tien sportverenigingen in Haarle hebben een behoorlijke traditie opgebouwd. Dit blijkt onder meer uit de jaarlijks terugkerende clubevenementen en de verhalen van vroeger die nog steeds voortleven. Traditie zorgt ervoor dat de sporters zich identificeren en binden met (andere leden van) de club. Bovendien geeft traditie een gevoel van zekerheid en vertrouwen. Het heeft echter ook een keerzijde. Zo zien we dat traditie als argument wordt gebruikt om alles bij het oude te laten.

Zo worden meisjes niet toegelaten tot de voetbalclub omdat dit ten koste zou gaan van de handbalsport, van oudsher 'de sport voor meisjes in Haarle'. Naast traditie speelt ook de wijze waarop sportaanbieders hun sport aanbieden een rol bij de keuze voor een bepaalde club. Bij het aanbieden van sport kan men denken aan het tijdstip en duur van de activiteiten, de nabijheid van de sportlocatie en de kwaliteit van de activiteiten.

De sportverenigingen in Haarle zijn hoofdzakelijk gericht op training en competitie. Dit sluit steeds minder aan bij de ongedwongen wijze waarop ouders met jonge kinderen en ouderen willen sporten. Ouders willen flexibel zijn terwijl de reguliere sport(vereniging) daar geen ruimte toelaat. Voor ouderen geldt veelal dat zij sporten voor hun gezondheid en om sociale contacten op te doen en te onderhouden. Het blijkt wel dat verenigingen steeds meer rekening gaan houden met de wensen van hun leden. Naast het feit dat de sportclubs in het dorp veelal star georganiseerd zijn, zijn ze bovendien grotendeels gericht op het voortbestaan van hun eigen organisatie op de korte termijn. De sportverenigingen in Haarle zijn zich onvoldoende bewust van hun interne sportcultuur. Soms ontbreekt het aan kennis over hun doelgroepen. Dit kan leiden tot een discrepantie tussen sportaanbod en sportbehoefte.

Kanaleneiland

In tegenstelling tot Haarle, is het aantal sportverenigingen in Kanaleneiland zeer beperkt en eenzijdig. Voetbal is de belangrijkste sport. Verder zijn er enkele mogelijkheden bij sportclubs, zoals taekwondo, in de sporthal. Dit is ook een van de weinige mogelijkheden voor meisjes.

De (mede) op Kanaleneiland gerichte voetbalclubs zijn autochtone verenigingen die in het algemeen gekenmerkt worden door een traditionele, gesloten en intern gerichte cultuur. Het zijn van oudsher organisaties die door witte mannen gedomineerd worden; deze geven al dan niet bewust nauwelijks ruimte voor inbreng van 'anderen' (allochtonen, vrouwen, jongeren). Natuurlijk zeggen verenigingsbestuurders open te staan voor bijvoorbeeld allochtoon kader; zij zeggen zelfs dat zij dit zeer wenselijk vinden. In de praktijk betekent dit dat allochtonen zich moeten voegen naar de waarden en normen zoals die historisch in de vereniging zijn gegroeid.

Gebrek aan doorstroming van junioren naar senioren is een probleem dat veel verenigingen parten speelt. De jeugd rond 15 jaar haakt in grote getale af. Bij de verenigingen in Kanaleneiland krijgt dit fenomeen een extra dimensie, namelijk een bewustwording van 'anders zijn', soms in combinatie met het gevoel gediscrimineerd te worden. Vanaf 14-15 jaar beginnen veel allochtone kinderen, ook al zijn ze in Nederland geboren, zich te realiseren dat ze noch Nederlands, noch helemaal Turks of Marokkaans zijn. Zij voelen zich dan minder thuis bij een overwegend Nederlands georiënteerde vereniging waar ze in hun hele kindertijd hebben gespeeld. Zij worden gevoelig voor discriminerende opmerkingen en stereotyperingen. Beeldvorming is altijd en overal aanwezig. Bestaande beelden over en weer zijn doorgaans erg star. Rond de leeftijd van 14-15 jaar worden jongeren bovendien mobieler. Elders sporten is dan geen probleem meer. Veel jongeren haken af, maar bij de allochtonen zien we dat ook veel jongeren op die leeftijd de overstap maken naar een 'eigen' vereniging, een vereniging met in de meeste gevallen een Turkse of Marokkaanse achtergrond.

Het bij voorkeur willen sporten in een eigen club is een vorm van insluiting die nauw verband houdt met de uitsluitende kenmerken van autochtone verenigingen. Natuurlijk zullen velen ontkennen dat er sprake is van openlijke discriminatie, hoewel dit bij een restrictief toelatingsbeleid voor allochtone kinderen moeilijk vol te houden is. Maar wie wil er beschuldigd worden van discriminatie? Het neemt niet weg dat mensen graag sporten in eigen kring, of ze nu allochtoon of autochtoon zijn. Voor de allochtonen geldt dat de 'eigen' vereniging doorgaans de kring is waar de ouders zich toe rekenen. Opvallend is overigens dat van oorsprong allochtone verenigingen meer dan 'traditioneel' autochtone verenigingen leden van een andere etnische afkomst herbergen. Dit wil zeggen dat we bij een vereniging die bekend staat als 'Surinaams' of 'Marokkaans', relatief veel leden aantreffen met een andere etnische achtergrond, zoals Antillianen of Turken.

De Schelfhorst

De meeste sportverenigingen in de Schelfhorst zijn aanbodgericht. Er is weinig aandacht voor de wensen van (potentiële) sporters. De sporter selecteert een vereniging die aanbiedt wat bij zijn behoefte aansluit. De vorm waarin sport wordt aangeboden, maar ook het tijdstip waarop, zijn in- of juist uitsluitende mechanismen.

De sportverenigingen in de Schelfhorst zijn niet alleen aanbodgericht, maar hebben ook hoofdzakelijk oog voor prestatie. Prestatie gaat in veel gevallen ten koste van recreatie, terwijl het merendeel van de leden juist op recreatief niveau sport. Dergelijke clubs zijn vaak minder aantrekkelijk voor lagere teams en nog minder voor de recreanten onder de sporters.

Schouw en omstreken

Een vereniging in Lelystad hanteert de regel dat een team niet uitsluitend uit allochtonen mag bestaan. De (wat verborgen) boodschap hierachter luidt dat allochtonen welkom zijn, mits zij ook daadwerkelijk integreren binnen de club. Een team zonder autochtonen zou, volgens deze opvatting, de clubcultuur bedreigen.

Iedere sportvereniging heeft zo haar eigen cultuur. De voetbalvereniging omschrijft zichzelf als een 'nette' club, en de tennisclub heeft zowel een prestatie- als gezelligheidscultuur. De verenigingscultuur en de samenstelling van het ledenbestand hangen sterk met elkaar samen. De leden bepalen samen het beleid, de sfeer, de wijze van omgang met elkaar en, zodoende, de 'identiteit' van de club.

Nog steeds geldt dat veel allochtonen de weg naar het sporten in georganiseerd verband, voor vele beleidsmakers toch het ideaalbeeld om te komen tot integratie, maar moeizaam kunnen vinden. Dit kan grotendeels verklaard worden door culturele aspecten; de verenigingscultuur met al haar regels en bijkomende verplichtingen in Nederland is uniek in de wereld. Deze cultuur spreekt vooral autochtone Nederlanders aan.

In de Schouw en omstreken zien we dat sportverenigingen steeds meer vraaggericht en steeds minder aanbodgericht denken. Dit heeft veelal te maken met de hedendaagse problemen waarmee de verenigingen te kampen hebben. Om leden te behouden zijn de clubs wel genoodzaakt te luisteren naar de wensen van de sporters.

Dit zien we bij de tennisvereniging, die zich conform de wensen van veel leden, ook is gaan toeleggen op recreatief tennis.

7.3.3 Bereik en strategie van sportaanbieders

Hoe en in welke mate slagen sportaanbieders er in verschillende bevolkingsgroepen te bereiken en binnen hun gelederen op te nemen?

In Kanaleneiland zagen we al dat van een gezamenlijke heroriëntatie op de veranderde situatie en daarmee op de clubcultuur nauwelijks sprake is. Zo hier en daar worden bescheiden pogingen in de goede richting ondernomen, maar het blijkt een uiterst moeizaam proces. Het opnemen van allochtonen in de verenigingen beperkt zich dan ook tot het ledenbestand van de jeugd, terwijl de seniorenafdelingen, waarvan het overgrote deel inmiddels elders woont, vooral de 'oude' club representeren. De sportverenigingen in Kanaleneiland zijn niet meer aan te merken als wijkgerichte verenigingen. Het is nauwelijks te verwachten dat deze verenigingen, bij ongewijzigd beleid, nog een lang leven beschoren is. Immers, de witte seniorenafdelingen vergrijzen snel en de overwegend zwarte jeugdafdelingen zorgen niet voor doorstroming.

Ook in Lelystad is van sportclubs die zich op de wijk oriënteren geen sprake. De leden van de clubs zijn in principe uit de gehele stad afkomstig. Dit heeft hoofdzakelijk te maken met de cultuur van de verenigingen en de stedelijke functie van de voorzieningen die voor de georganiseerde sport zijn gerealiseerd. Mensen zoeken die clubs die bij hen passen. Een club waar ze zich thuis voelen. Bovendien zijn alle verenigingen en hun accommodaties goed bereikbaar.

Als wordt gekeken naar het ledenbestand van sportorganisaties in Haarle, dan blijkt dat bijna alle sporters uit Haarle komen. Van de Haarlaren sport de meerderheid bij een vereniging in het eigen dorp. Vooral jongeren en ouderen sporten in Haarle. De belangrijkste verklaring hiervoor ligt in het hoge sportvoorzieningsniveau in combinatie met een lagere mobiliteit van jongeren en ouderen.

In de Schelfhorst zijn verschillende verenigingen met een specifieke wijkfunctie gehuisvest. Veel bewoners maken gebruik van de verschillende sportorganisaties en -voorzieningen in de wijk. De wijkfunctie is vooral gelegen in het bereiken en bedienen van de vele kinderen uit de wijk. Voor de volwassenen is de afstand naar een sportaccommodatie buiten Schelfhorst gemakkelijker te overbruggen.

7.3.4 Kenmerken van de bewoners

Hoe en in welke mate werken de processen van in- uitsluiting in op verschillende bevolkingsgroepen (naar etniciteit, geslacht, leeftijd, sociaal-economische status)?

Opvallend in de wijk Schouw en omstreken is de relatief slechte(re) sociaal-economische positie waarin bewoners verkeren. Het merendeel heeft een lage opleiding genoten en, hiermee samenhangend, ook een laag inkomen.

Ook is het aantal niet-werkenden in de wijk groter dan gemiddeld in de gemeente, terwijl de helft van het aantal huishoudens moet rondkomen van één inkomen. Mensen met een lagere sociaal-economische positie sporten minder dan mensen die sociaal-economisch hoger op de ladder staan.

Naarmate de bewoners van Schouw en omstreken ouder worden, neemt hun sportdeelname af. Het hoge percentage sportende jongeren is ook niet frappant, gezien de aandacht voor sport op school (door 'schoolouders') en de aandacht voor sport- en spelvormen tijdens gymlessen. Op jonge leeftijd komen de kinderen in aanraking met sport. De belangrijkste sportaanbieders, de sportverenigingen, staan in de meeste gevallen open voor kinderen vanaf zes jaar. De gemeente organiseert verschillende sportinitiatieven voor de jongste jeugd. Aan volwassenen en ouderen wordt relatief minder aandacht besteedt. Dit wordt overgelaten aan andere welzijnsinstanties, zoals Stichting Welzijn Ouderen Lelystad.

In Schouw en omstreken sporten iets meer mannen dan vrouwen. Opvallend hierbij is dat, hoewel beide meer buiten de eigen woonomgeving sporten, vrouwen meer dan mannen in de eigen buurt sporten.

Het is duidelijk dat autochtone Nederlanders meer deelnemen aan sport dan allochtonen. Etnisch-culturele tradities en gewoonten, maar ook factoren zoals communicatieproblemen (taal), dragen ertoe bij dat bepaalde groeperingen minder of in eigen kring sporten. Verschillen in etnische achtergrond zijn van invloed op het sporten in eigen kring en het uitsluiten van anderen.

In de wijk Schouw en omstreken is sprake van negatieve beeldvorming over een groep zigeuners onder (met name) autochtone bewoners. Voor de sport betekent dit, dat een groep autochtone ouders hun kinderen liever niet ziet sporten met zigeunerjongeren. Negatieve beeldvorming sluit anderen uit maar kenmerkt zich ook door 'gelijksoortigen' in te sluiten.

De Schelfhorst herbergt veel bewoners die van een minimuminkomen moeten rondkomen. Zij moeten zien te overleven, en sport heeft dan vaak een lage prioriteit.

Ouders hebben invloed op de sportparticipatie van hun kinderen. Ouders die zelf aan sport doen, stimuleren hun kinderen om ook te gaan sporten.

De klacht van veel leerkrachten is dat kinderen lijden aan bewegingsarmoede. Toch blijkt sport geen prioriteit te krijgen op een groot aantal scholen in de Schelfhorst. Vooral bij de jongeren zien we 'zap-gedrag': jongeren willen regelmatig een andere sport proberen, zij willen afwisseling. Zij willen geen verplichtingen die bij competitiesport horen. Omniverenigingen met een gevarieerd sportaanbod komen beter tegemoet aan de wensen van vooral jongeren dan traditionele verenigingen.

In de sport sluiten mannen en vrouwen elkaar soms uit. Zelfs op straat spelen en sporten meisjes en jongens vaak apart. Vrouwen en kinderen blijken in hun sportgedrag meer aan de wijk gebonden te zijn dan mannen. In de Schelfhorst zijn voldoende mogelijkheden om te sporten. Veel (jonge) meisjes zijn lid van de gymnastiekverenigingen. Vaak stimuleren meisjes die lid zijn van een vereniging hun vriendinnen om ook lid te worden.

De bevolking in Haarle bestaat bijna geheel uit autochtonen. Er wonen naar verhouding weinig jongeren tot 24 jaar in Haarle. Haarlenaren tussen de 24 en 55 jaar zijn juist goed vertegenwoordigd. Ouderen die niet meer op zichzelf kunnen wonen, verhuizen meestal naar verzorgingshuizen in Raalte of Nijverdal, zodat die groep in Haarle klein is.

Vanaf de basisschoolleeftijd worden kinderen in Haarle bekend gemaakt met sport. Al in de jaren vijftig zette de toenmalige schoolmeester zich in voor sportieve activiteiten voor de kinderen. De hoge sportdeelname onder basisschoolkinderen kan daarom verklaard worden door een aantal factoren:

- de rol van de basisschool;
- het sportieve heden en verleden van de meeste ouders;
- de sportverenigingscultuur.

De hoge sportdeelname onder ouderen kan enerzijds worden verklaard door het ontbreken van een verzorgingstehuis in Haarle. De niet fitte ouderen die intensief verzorgd moeten worden, verhuizen naar Nijverdal of Raalte. Hierdoor blijft een redelijk fitte groep ouderen over. Daarnaast zijn veel ouderen van jongs af aan lid van een sportvereniging in Haarle. Zij blijven, mede voor de sociale contacten, sporten totdat zij hiertoe fysiek niet meer in staat zijn. Vrouwen nemen meer deel aan sport dan mannen. Een verklaring voor de hogere sportdeelname onder vrouwen ligt voornamelijk in de hoge sportdeelname onder meisjes. Al decennialang worden meisjes evenals jongens in Haarle meegetrokken in de sportcultuur. Het aanbod voor jongens en meisjes is van oorsprong gescheiden. Hoewel de meeste sporten niet meer exclusief voor mannen of vrouwen is, bepaald de sportcultuur van de verschillende verenigingen of mannen en vrouwen deelnemen.

Door de lage contributie is sporten in Haarle relatief goedkoop. Voor mensen die de kosten niet kunnen opbrengen, wordt binnen de gemeenschap een discrete oplossing gevonden om toch mee te kunnen doen.

Steeds meer partners werken beiden en combineren dit met de zorg voor kinderen. Er wordt een sterke tijdsdruk gevoeld. Bij deze tijdsdruk past geen sportactiviteit die verplichtingen schept en veel tijd in beslag neemt. In het weekend spelen in een competitieteam is voor sommige ouders te belastend. Veel verenigingen bieden echter geen andere activiteiten aan dan deze competitiedeelname, vaak nog gecombineerd met één (min of meer) verplichte training. Dat in Haarle meer mensen blijven sporten dan gemiddeld in Nederland, kan verklaard worden door hun sportieve verleden. Ook de sociale binding door de sport speelt hierin mee.

Veel families hebben een sporttraditie, er wordt al generatieslang gesport. Ook de deelname van broers en zussen aan sport speelt een rol in het gaan sporten van veel kinderen. De 'sportoverdracht' wordt versterkt doordat deze families leven in een relatief gesloten gemeenschap. Veel familieleden blijven in Haarle wonen.

8 Conclusies en aanbevelingen

8.1 Conclusies

Sportdeelname

In deze uitgebreide case-study is onderzocht welke in- en uitsluitingsmechanismen zich voordoen bij sportbeoefening in vier geografisch verschillende gebieden in Nederland: een wijk in een groeikern (Schouw en omstreken), een modale stadswijk in Almelo (de Schelfhorst), een achterstandswijk in Utrecht (Kanaleneiland) en een agrarische dorpsgemeenschap in de gemeente Hellendoorn (Haarle).

De sportdeelname in de drie stedelijke wijken ontloopt elkaar niet veel en is met gemiddeld 60% lager dan het gemiddelde in Nederland. In het dorp is de sportdeelname beduidend hoger, hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan de hoge participatie van meisjes en vrouwen (80%).

Het verband tussen sportdeelname en achtergrondkenmerken van de bewoners bevestigt het inmiddels bekende patroon uit andere sportdeelnameonderzoeken. De sportdeelname neemt af bij het stijgen van de leeftijd en bij het dalen op de maatschappelijke ladder. Allochtone vrouwen en meisjes doen veel minder aan sport dan autochtone. De bevolkingssamenstelling van de vier onderzochte wijken is sterk bepalend voor de sportdeelname van hun bewoners. De drie stedelijke wijken hebben een vergelijkbare bevolkingsopbouw met relatief veel bewoners met lage en modale sociaal-economische status. De grote stadswijk herbergt bovendien een forse concentratie allochtonen, voornamelijk van Marokkaanse en Turkse origine. De dorpsbewoners hebben gemiddeld een hoger opleidings- en inkomensniveau; het dorp heeft nauwelijks te maken met achterstandsproblematiek op gebiedsniveau. Voor de stedelijke wijken ligt dit anders: hier stapelen de problemen zich in zekere mate op, het meest in de grote stad, in wat mindere mate ook in de twee andere steden.

De wijk als sportplek

Voor sportbeoefening zijn mensen niet in eerste instantie afhankelijk van de buurt waar zij wonen. In Haarle en Schelhorst beoefent meer dan de helft van de sporters hun sport in het dorp respectievelijk de wijk waar zij wonen. In Schouw en omstreken en Kanaleneiland geldt dit voor ongeveer eenderde van de sporters.

In het dorp is het grote aandeel sporters dat actief is binnen de gemeenschap verklaarbaar uit de geïsoleerde ligging van het gebied, in combinatie met een relatief breed aanbod van takken van sport en voorzieningen.

Voor de modale stadswijk geldt eveneens dat de wijk een betrekkelijk autonoom gebied is waar behoorlijk veel sportvoorzieningen zijn.

De grote stadswijk ligt weliswaar betrekkelijk geïsoleerd tussen grote auto-wegen, het Amsterdam-Rijnkanaal en een groot bedrijventerrein, maar herbergt slechts een eenzijdig bestand van sportaccommodaties, voornamelijk voetbalvelden en gymlokalen.

De wijk in de groeikern is samengesteld uit een aantal buurten, en wordt door de meeste bewoners niet als specifieke wijk opgevat.

In de groeikern zijn de sportvoorzieningen over de gehele stad verspreid en hebben de accommodaties nauwelijks een wijkfunctie. Dit houdt verband met de korte geschiedenis van de stad; de wijken missen een eigen traditie en karakter. Verenigingsleven is hier nooit buurtgebonden geweest.

Of bewoners al of niet in de woonwijk aan sport doen hangt, in sociaal-geografisch opzicht, af van de volgende factoren:

- de mate waarin de wijk is geïntegreerd binnen het stedelijk gebied;
- de autonomie en het zelforganiserend vermogen van een wijk;
- het voorwaardenscheppende sportbeleid van de lokale overheid, met name ten aanzien van planning en spreiding van sportvoorzieningen.

Deze drie factoren hangen sterk met elkaar samen. Hoe meer een wijk in stedenbouwkundig en functioneel opzicht is opgenomen in het stedelijke gebied, hoe minder het specifieke karakter van de wijk (met 'eigen' voorzieningen en organisaties) op de voorgrond treedt. Herkenbare, min of meer autonome wijken hebben van oudsher eigen instituties en voorzieningen opgebouwd. Wanneer dergelijke gebieden beter worden ontsloten door wegen en bruggen en, bijvoorbeeld door stadsuitbreiding, opgenomen in een groter stedelijk netwerk, dan kunnen de wijken hun identiteit en wijkgebonden functies langzamerhand verliezen. Dit verklaart gedeeltelijk de gebondenheid van de bewoners van een dorp aan hun woongebied doordat zij min of meer zijn aangewezen op de (sport)voorzieningen in een klein verzorgingsgebied. Het verklaart ook voor een belangrijk deel de geringe verbondenheid van wijkbewoners in een groeikern aan hun woonwijk, omdat de stedelijke planning hoofdzakelijk uitgaat van een rationeel en vrij radicaal stadsontwerp met een scheiding van de functies wonen, werken en recreëren en ruim baan voor verkeersfuncties. Het verklaart bovendien deels het verlies van een wijkfunctie die sport voorheen wel had in de oude stadswijken. Door een sterkere integratie van stedelijke wijken en een betere bereikbaarheid van sportaccommodaties zijn de voorzieningen ook voor niet-wijkbewoners een optie geworden. Daarnaast geldt dat in oude stadswijken veel voorzieningen zijn verplaatst naar de randen van de stad, veelal vanwege de betere bereikbaarheid aldaar. In de wijken direct om de stadscentra speelt de hoge druk op de openbare ruimte eveneens een rol van betekenis. De grondprijzen zijn er hoog, waardoor de sport het vaak moet afleggen tegen lucratievere bestemmingen zoals kantoor- of huizenbouw.

Maar er is nog een verklaring die een ander licht werpt op de vraag hoe de wijkgebonden functie van sport geleidelijk op de achtergrond is geraakt. Die schuilt in de toegenomen differentiatie van de wijkbevolking en de hoge mutatiegraad van bewoners in 'achterstandswijken' van grote steden. Daar waar wijken tot in de jaren zestig een tamelijk homogene samenstelling kenden ('de koperen knopenbuurt', of 'de rode wijk van de fabrieksarbeiders') en de verzuiling nog niet op zijn retour was, waren voorzieningen *in* de wijk bijna per definitie voorzieningen *voor* de wijkbewoners. Die voorzieningen - waaronder ook sportaccommodaties en de sportclubs die daar gebruik van maakten - kwamen meestal tot stand op initiatief van de bewoners. Het was voor de lokale overheid een koud kunstje om daar de voorwaarden voor te scheppen; de voorkeuren van de bewoners kwamen grotendeels met elkaar overeen en de saamhorigheid was relatief groot. Hoe anders zien die wijken er vandaag-de-dag uit: aan een trappenhuis in een gemiddelde stadswijk is het geen bijzonderheid om een Marokkaanse familie, een paar studenten, enkele bejaarden en een autochtone werkloos te treffen.

Die hebben allemaal grotendeels andere behoeften en wensen. Een vereniging met een wijkgebonden karakter is, in een dergelijke stedelijke omgeving, niet meer van deze tijd: er rest nauwelijks nog iets wat deze groepen bindt. Daarbij moeten we ook beseffen dat de bewoners gemiddeld een korte periode in wijken willen wonen die gekenmerkt worden door hoge werkloosheid, verloedering, criminaliteit en (mede door de hoge mutatiegraad) anonimiteit. Verenigingen die hun plek in de wijk hebben gehandhaafd, zullen moeten kiezen: óf inspelen op diversiteit en een multicultureel verenigingsbeleid, óf met een specifiek profiel en concept kiezen voor een doelgroep (wijk)bewoners, zoals ouderen, een etnische groep of studenten en jonge éénpersoonshuishoudens.

Gemeenten hebben de mogelijkheid om de voorwaarden tot sportbeoefening in de woonwijk te optimaliseren. We zien dan ook dat lokale overheden zich over het algemeen sterk maken om een aantal basisvoorzieningen in de wijken beschikbaar te stellen aan de sporters. Het blijkt dat sommige groepen meer dan andere van deze voorzieningen in de directe woonomgeving gebruik maken. Kinderen en jongeren, vrouwen, ouderen en lagere inkomensgroepen sporten wat vaker in de woonwijk dan gemiddeld, en doen dat veelal met gelijkgestemden. Enerzijds hangt dit samen met een beperktere mobiliteit van deze groepen. Anderzijds ook met de faciliteiten die er voor deze groepen in de wijken zijn: trapveldjes, speelpleinen, sportaanbod van wijkinstellingen, gymclubjes, sportscholen en fitnesscentra.

In- en uitsluiting

In achterstandswijken van steden, met name de zogeheten vroeg naoorlogse wijken, is de sociaal-economische positie van een groot deel van de bewoners weinig florissant. Het verbeteren van de sociaal-economische positie van bewoners is een zaak die op regionaal niveau aangepakt kan worden door een combinatie van opleiding, en toeleiding en doorstroming op de arbeidsmarkt. Wijkgericht werken heeft niet of nauwelijks invloed op de sociaal-economische positie van bewoners in een wijk.

Daar waar armoede gepaard gaat met weinig perspectief op een betere toekomst, heeft sport een lage prioriteit. Dit wordt versterkt wanneer de bevolkingssamenstelling in sociaal-economisch opzicht weinig variatie laat zien. Voor huishoudens met lage inkomens zijn de sociale huurwoningen in de wijk bereikbaar; veel keuze is er niet. De jeugd wordt van huis uit onvoldoende aangemoedigd om aan sport te doen. Het sportbuurtwerk probeert deze lacune op te vullen door een sportaanbod samen te stellen voor specifieke doelgroepen in de wijken.

Waar sprake is van groepsvorming doen zich in zekere mate ook mechanismen van in- en uitsluiting voor. De sportwereld is bij uitstek een terrein waar groepsvorming noodzakelijk is. Hier getuigen de talloze sportverenigingen van. Ook gemeentelijke initiatieven, activiteiten van welzijnsinstellingen, scholen en buurtclubjes spelen in op groepsvorming.

Toetreding tot een bepaalde sportclub heeft veel te maken met de cultuur van een vereniging. Het Nederlandse sportverenigingsleven is niet alleen uniek in de wereld, maar neemt ook een specifieke plaats in ten opzichte van andere maatschappelijke sectoren. Het sportverenigingsleven wordt in stand gehouden door talloze vrijwilligers die zich voor de leden inzetten.

Sportverenigingen zijn aan de ene kant onderdeel van een vrij strak geregeerde sportinfrastructuur. Aan de andere kant, intern, worden ze juist (groot) gekenmerkt door een informele sfeer en een zekere mate van 'vrijblijvendheid' van bestuur en ondersteunend werk. Sport vindt plaats in de vrije tijd, en dat heeft consequenties voor de wijze waarop sporters, en bestuurders en andere vrijwilligers hun sport beleven en op hun gedrag binnen de vereniging (kunnen) worden aangesproken. Hierin schuilt een groot verschil met maatschappelijke sectoren die gekenmerkt worden door professionalisering en een hoge politieke prioriteit, zoals de arbeidsmarkt, onderwijs, gezondheidszorg en wonen. Ook binnen deze sectoren vinden in- en uitsluitingsmechanismen plaats. Maar anders dan in de sportwereld kunnen deze professionals worden aangezet tot het stellen van doelen, halen van 'targets' en het hiertoe inzetten van een beleidsinstrumentarium. Aangezien de Nederlandse sportwereld in feite bestaat uit een waaier van private vrijwilligersorganisaties die de organisatie van sport zelf ter hand nemen en een eigen clubbeleid kunnen voeren, geeft het van buitenaf opleggen van doelen of taken geen pas. Sportclubs gedijen juist binnen een cultuur van ons-kent-ons en leden-voor-leden. Hier schuilt het specifieke karakter van toetreding tot de georganiseerde sport in: het is 'zelf gekozen' en het is gericht op assimilatie binnen de bestaande verenigingscultuur.

Dat zich in de georganiseerde sport in- en uitsluitingsmechanismen voordoen, is duidelijk. Mensen zoeken immers clubs waar zij zich thuis voelen; verenigingen met een herkenbaar 'profiel'. Hierdoor ontstaan soms ongemerkt homogene en 'naar binnen gekeerde' verenigingen waar nieuwelingen die niet aan het verwachtingspatroon voldoen maar moeilijk binnenkomen of kunnen aarden. Dit doet zich vaker voor onder allochtonen die tot een van oorsprong Nederlandse club willen toetreden. Veel sportclubs sluiten zich bewust of onbewust af voor allochtonen, door een cultuur uit te dragen die voortvloeit uit een jarenlange traditie van autochtoon bestuur, beheer en activiteitenprogramma. Ook beeldvorming speelt hierbij een rol: menig verenigingsbestuur verkondigt de stelling dat allochtonen extra problemen met zich mee brengen, waar de club vervolgens op in zou moeten spelen. Omgekeerd geldt dat groepen allochtonen soms liever in eigen kring sporten. Ze voelen zich minder thuis onder de autochtone sporters. Veel berust op negatieve beeldvorming, die hardnekkig voortduurt.

Sommige verenigingen in de onderzochte wijken laten (nog meer) allochtone jeugdleden niet toe of staan afwijzend tegenover volledig allochtone teams. Het sportbuurtwerk werkt insluiting van deze specifieke groepen bewoners juist weer in de hand door soort en wijze van aanbod van activiteiten. Het sportbuurtwerk werkt hiertoe vaak samen met het jeugdwerk of met allochtone zelforganisaties. Hierdoor kan, al dan niet bewust, een voedingsbodemp voor gescheiden sportcircuits ontstaan: autochtonen sporten meer bij sportclubs en allochtonen meer in eigen kring of bij het sportbuurtwerk. Dergelijke tendensen bevorderen de sportparticipatie van allochtonen op de korte termijn. In zekere zin integreren groepen allochtonen hierdoor ook in de sportwereld doordat zij aan sport deelnemen (de participatiecomponent). Deelname in eigen kring kan ook leiden tot interactie en ontmoeting met autochtonen, het tweede niveau van integratie in en door sport. Uit het onderzoek blijkt dat sportstimulering van doelgroepen door de lokale overheid en de welzijnsinstellingen zich grotendeels afspeelt buiten de georganiseerde sport. Hierdoor wordt enerzijds een kans gemist om ledenwerving van sportverenigingen te bevorderen.

Anderzijds spelen gemeenten hiermee nauwelijks in op de mogelijkheden tot verdergaande vormen van sociale integratie in de sport.

De meeste basisscholen in de onderzochte oude stadswijken hebben geen beschikking over een vakleerkracht lichamelijke opvoeding, en geven nauwelijks prioriteit aan schoolsport. Gymlokalen zijn sterk verouderd en nauwelijks geschikt voor sportbeoefening. Goed bewegingsonderwijs en schoolsport bieden een solide basis voor sportbeoefening, ook op hogere leeftijd. Sportoriëntatie en -keuzeprogramma's maken leerlingen bewust van de mogelijkheden om aan sport te doen, en kunnen bovendien leiden tot een lidmaatschap van een sportvereniging. Van die toeleiding naar de georganiseerde sport is slechts mondjesmaat sprake in de onderzochte stadswijken.

In de stedelijke wijken doen zich in snel tempo veranderingen voor, waar instellingen adequaat op moeten inspelen. Verenigingen met vrijwillig kader blijken daar in de meeste gevallen onvoldoende toe in staat. Kansrijken keren de wijk de rug toe, indien zich een mogelijkheid voordoet. En juist die kansrijken zijn degenen die nodig zijn om wijkinstellingen en sportverenigingen te laten functioneren. Nieuwkomers, veelal van buitenlandse afkomst, nemen hun plaats in. Zij staan niet zelden onder aan de maatschappelijke ladder en hebben de eerste jaren hard nodig om in hun eerste levensbehoeften te voorzien. Het sportverenigingsleven is bovendien voor hen een onbekend terrein. Verenigingen hebben ondersteuning nodig om een koers uit te zetten voor de langere termijn en om in te spelen op acute zaken die zich al langere voortslepen: ledenwerving, vrijwilligerszaken en beheer. Samenwerking tussen sportverenigingen op wijkniveau vindt zelden plaats, terwijl die juist kansen biedt om knelpunten aan te pakken. Om deze samenwerking in gang te zetten is een prikkel van buitenaf nodig. Bovendien zal die samenwerking in eerste instantie geïnitieerd moeten worden door de lokale overheid of de lokale sportraad.

In het onderzochte dorp is sprake van een stabiele en sterke zelforganisatie. Verenigingen bouwen hier voort op een traditie van lokale binding met een eigen identiteit die geworteld is in de katholieke agrarische gemeenschap. Sport neemt hierbinnen een belangrijke plaats in, zowel op school als in het welzijnswerk en bij de sportclubs die in de loop der jaren zijn opgericht. Sport is hier een vanzelfsprekend middel om in het dorp te integreren. Een vergelijkbaar voorbeeld treffen we slechts aan in één stedelijke wijk, waar een omnivereniging verschillende recreatiesporten organiseert. Deze club richt zich op alle wijkbewoners en schept daar ook voorzieningen voor.

De rol van de lokale overheid

Het sportbeleid van de drie onderzochte steden is voor een beperkt gedeelte wijkgericht. Het sportaccommodatiebeleid is in hoofdzaak van toepassing op het stedelijke niveau. Basissportvoorzieningen, zoals gymlokalen bij scholen en trapveldjes, zijn in de meeste wijken wel aanwezig. Vaak laat het onderhoud en beheer ervan te wensen over, hetgeen het gebruik van deze voorzieningen niet bevordert. De populariteit van fitness, aerobics en vechtsport heeft ertoe geleid dat sportscholen en fitnesscentra inmiddels in vele stadswijken een vaste plek hebben veroverd. Opvallend is dat deze particuliere instellingen relatief vaak door jonge vrouwen en allochtonen worden bezocht.

Het sportbuurtwerk trekt weliswaar de wijken in, maar bereikt slechts een klein deel van de doelgroepen van het sportstimuleringsbeleid. Geconstateerd is dat de samenwerking tussen de afdeling Sport en Recreatie, instellingen in de wijken, scholen en de sportaanbieders marginaal is. Genoemde organisaties werken langs elkaar heen en zijn gericht op hun eigen voortbestaan. Dit werkt uitsluiting in de hand. Het sportbuurtwerk leidt deelnemers niet in eerste instantie toe naar sportverenigingen. De sportaanbieders hebben hun eigen zorgen, vooral op het gebied van vrijwilligersbeleid, financiën en het werven van leden. Van verenigingsondersteuning is nagenoeg geen sprake. Integratie van allochtone sporters bij (voorheen) autochtone sportclubs vergt intensieve begeleiding die boven de competenties van vrijwilligers uitstijgt. Hier valt veel winst te behalen, zowel voor sportaanbieders als voor gemeente en welzijnswerk. Op dit moment is het sportbuurtwerk nog te veel een lapmiddel met hier en daar een succesje, maar met weinig draagvlak bij de instellingen in de wijken.

In het onderzochte dorp is het schaalniveau van een omvang die één-op-één-samenwerking tussen scholen, sportclubs en welzijnswerk mogelijk maakt. Bovendien wordt die samenwerking vergemakkelijkt door de stabiliteit en continuïteit van de dorpsgemeenschap, waar de mutatiegraad van bewoners veel lager is dan in stedelijke wijken met een eenzijdige woningvoorraad. In een stadswijk is het aanmerkelijk lastiger om die synergie te bereiken. De instellingen zijn er groter en sterker op eigen profilering en continuïteit gericht.

Tot slot

Deze casestudy geeft uiteraard geen representatief beeld van de relatie tussen sportdeelname en geografische, sociale, fysieke en economische kenmerken van woongebieden. Wel kunnen enkele richtinggevende uitspraken worden gedaan over die relaties:

- Sportdeelname van wijkbewoners hangt in eerste instantie samen met de achtergrondkenmerken van de bewoners. Leeftijd en sociaal-economische positie (opleiding en inkomen) zijn het meest bepalend voor sportparticipatie;
- 'Het woongebied' heeft in zoverre invloed op sportdeelname, dat het type woningen (goedkope huurvoorraad, middensegment, duurdere huur- of koopwoningen) bewoners aantrekt met specifieke sociaal-economische en culturele achtergrond. Ook het woningtoewijzingsbeleid van gemeente en corporaties speelt hierbij een rol. Daarnaast zijn stedelijke verdichting en stadsuitbreiding van invloed op de aanwezigheid van sportvoorzieningen en het gebruik ervan door wijkbewoners;
- Sportgedrag trekt zich anno 2000 weinig aan van grenzen tussen wijken en zelfs gemeenten. De sterk verbeterde mobiliteit van bewoners en bereikbaarheid van accommodaties hebben hieraan bijgedragen. Op wijkniveau zijn veelal basissportvoorzieningen aanwezig waar de meeste wijkbewoners gebruik van kunnen maken. Specifieke, op een tak van sport gerichte voorzieningen overstijgen het wijkniveau;
- Sportaanbieders oefenen op een lager schaalniveau invloed uit op de samenstelling van hun ledenbestand. Veel sportclubs hebben een eigen identiteit en koesteren die. Die identiteit komt tot uiting in een bepaalde club sfeer met allerlei, veelal ongeschreven regels. Een clubcultuur sluit zowel potentiële sporters in als uit.

Het vasthouden van een eigen clubcultuur kan op gespannen voet staan met de continuïteit van de vereniging als de samenstelling van de wijk aan (voortdurende) verandering onderhevig is;

- Gemeentelijk sportbeleid is gericht op het scheppen van voorwaarden tot sportbeoefening en het stimuleren van sport onder de bewoners. In de onderzochte gebieden hebben wij geconstateerd dat het aanbod van sportaccommodaties van een redelijk goed niveau is. Specifieke voorzieningen voor takken van sport hebben meestal geen wijkfunctie. Gymlokalen zijn in de loop der tijd sterk in kwaliteit achteruit gegaan. Het sportstimuleringsbeleid van gemeenten heeft in de steden vooral vorm gekregen in sportbuurtwerk, dat met name achterstandsgroepen probeert te bereiken. Hierbij wordt onvoldoende samengewerkt met instellingen waar deze groepen 'gerekruteerd' kunnen worden: allochtone zelforganisaties, buurtgroepen, jongerencentra en vooral scholen.

8.2 Aanbevelingen

De volgende aanbevelingen zijn gericht op de verschillende actoren die bij toetreding tot de sport een rol spelen: gemeenten, sportaanbieders en scholen.

Gemeenten

- De breedtesportimpuls kan bij uitstek door gemeenten worden ingezet om sportstimulering op maat op wijkniveau in te zetten. Het activiteitenprogramma dient dan te worden afgestemd op de behoeften en voorkeuren van de wijkbewoners. Doelgroepen dienen hierbij goed van elkaar te worden afgebakend. Kennis van de samenstelling van de wijkbevolking en ontwikkelingen die zich in de wijk voordoen, is van belang. Een goede inventarisatie van de bestaande lokale sportinfrastructuur is een noodzakelijke eerste stap. Welke aanbieders zijn actief in de wijk en in hoeverre maken wijkbewoners daar gebruik van? Welke groepen wijkbewoners doen weinig aan sport, en waarom?
- Om toetreding tot de sport in de directe woonomgeving te bevorderen zijn twee zaken van fundamenteel belang: de aanwezigheid van laagdrempelige sportvoorzieningen en professionele begeleiding bij werving en stimulering. Het eerste is een taak van verschillende overheidsdiensten: stedelijk beheer, sportzaken, jeugdbeleid en ruimtelijke ordening. Planning, beheer, toezicht en onderhoud van eigentijdse sportvoorzieningen in de openbare ruimte zijn van groot belang voor de jeugdsport. Gymlokalen dienen nadrukkelijker een sportfunctie te krijgen buiten de gebruiksuren van het bewegingsonderwijs. Het sportbuurtwerk en andere sportstimuleringswerkers doen er goed aan juist van deze voorzieningen gebruik te maken bij sportstimulering op wijkniveau.
- Gemeenten dienen, zowel in de voorbereiding en uitvoering van het sportstimuleringsbeleid, de samenwerking met strategische partners op wijkniveau te intensiveren. Gebleken is dat sportbuurtwerkers vrij geïsoleerd opereren. Allianties tussen welzijnsinstellingen, sportaanbieders en scholen in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs bieden een breed draagvlak voor effectieve sportstimulering.

De samenwerking tussen deze partners kan worden geïnitieerd door de lokale overheid. Op het schaalniveau van een wijk kunnen deze instellingen sluitende afspraken met elkaar maken. Ervaringen met bewegingsconsulenten in een aantal gemeenten wijzen ook in deze richting.

- De zorg voor het instandhouden en versterken van de lokale sportinfrastructuur is de laatste jaren gegroeid. Verenigingsondersteuning is meer dan ooit gewenst, vooral in de grote steden. Gemeenten die hun sportstimuleringsstaak serieus nemen, zullen hun zorg voor een goede infrastructuur moeten omzetten in maatregelen die leiden tot een adequate ondersteuning van het particulier initiatief. Scholing, bestuursondersteuning, en advies en begeleiding bij werving van leden en kader zijn hierbij aan de orde. Sportstimuleringswerkers van gemeenten kunnen hun kennis en expertise ook aanwenden door verenigingen te ondersteunen bij multiculturalisering, evenementenorganisatie, wervingsactiviteiten, programmering en het opstellen van een verenigingsplan.

Sportaanbieders

- In de particuliere sportscholenbranche is het gebruikelijk om regelmatig marktanalyses te verrichten, waardoor aanbod en service goed kunnen worden afgestemd op de vraag. Doelgroepen worden duidelijk van elkaar onderscheiden. De ondernemers zijn goed op de hoogte van specifieke wensen van bezoekers. In de verenigingssport is marketing een blinde vlek, terwijl de (latente) behoefte eraan juist groot is. Sportverenigingen worden, door ontwikkelingen in de sport en verandering van leefstijlen, meer dan ooit gedwongen om keuzes te maken. Zijn wij een club voor iedereen, of juist voor een specifieke groep? Beperken wij ons tot een tak van sport of juist niet? Gaan wij ons specialiseren in recreatiesport of ontwikkelen we ons tot een wedstrijd sportvereniging met een piramidestructuur?
- Het profileren van verenigingen kan ook betekenen: het bewust worden van de mogelijkheden tot samenwerking met andere sportverenigingen of instellingen (migrantenvereniging, buurthuis, scholen). Hierdoor kan het rekruteren van leden worden bevorderd. Bovendien kan de organisatie worden verdeeld over meerdere partners. Het samengaan van sportverenigingen kan leiden tot een grotere, professionele organisatie en eventueel tot een omnivereniging met meerdere takken van sport. Ook kan worden gedacht aan het verlenen van andere diensten dan uitsluitend sportaanbod: kinderopvang, fysiotherapie, welzijnsfuncties. Langs die weg kan een sportclub een bredere maatschappelijke taak vervullen die wellicht een terugkeer naar een wijkfunctie inhoudt, zonder terug te keren naar het verleden. De nieuwe wijkfunctie is functioneel van aard, die van veertig jaar geleden was gestoeld op nabijheid en saamhorigheid.

Scholen

- Kwalitatief goed bewegingsonderwijs legt een vruchtbare voedingsbodem onder het sport- en beweeggedrag van leerlingen. De gestage terugkeer van de vakleerkracht op de basisscholen zal hieraan bijdragen. Zowel op basisscholen als in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs zal schoolsport verder ontwikkeld moeten worden na de afkalving hiervan in de jaren tachtig en negentig. Kansen die hiervoor kunnen worden aangegrepen zijn naschoolse opvang, de brede school en de verlengde schooldag. Scholen kunnen zich met een 'sportetiket' profileren. Eerdergenoemde samenwerking met buitenschoolse partners, zoals het sportbuurtwerk en de sportaanbieders uit de omgeving, kan een win-winsituatie opleveren. Bovendien kan verdergaande integratie van het onderwijs en de lokale sport leiden tot efficiencywinst op het terrein van accommodatie, personeel en kader, en financiën.
- Het onderwijs dient in overleg en samenwerking met de lokale overheid de gymnastieklokalen te moderniseren en op een eigentijdse wijze in te richten. Uitgangspunten hierbij zijn het leerplan bewegingsonderwijs en het medegebruik door (één of meer) sportverenigingen. Ook het medegebruik door buurtgroepen is aan te bevelen.